

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií, Katedra sociologie

Individuálna potravinová sebestačnosť v Českej
republike: prípadová štúdia permakultúrne
orientovaných rodín a jednotlivcov

Diplomová práca

2015

Bc. Terézia Soukup Tůmová

Autor práce: Terézia Soukup Tůmová

Vedúci práce: Doc. Mgr. Milan Tuček, CSc.

Oponent práce:

Dátum obhajoby: 2015

Hodnotenie:

Bibliografický záznam

SOUKUP TŮMOVÁ, Terézia. Individuálna potravinová sebestačnosť v Českej republike: prípadová štúdia permakultúrne orientovaných rodín a jednotlivcov. Praha, 2015. 57 s. Diplomová práca. Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociálných vied, Institut sociologických štúdií. Vedúci diplomové práce Doc. Mgr. Milan Tuček, CSc.

Abstrakt

Táto diplomová práca je deskriptívnou prípadovou štúdiou permakultúrne orientovaných rodín a jednotlivcov, snažiacich sa o dosahovanie potravinovej sebestačnosti v rámci Českej republiky. Jej cieľom je popísať životný štýl samozásobiteľov, odkazujúcich sa v svojom snažení na permakultúrne princípy trvale udržateľného rozvoja a tvorby poľnohospodárskych systémov. Vychádza z pozorovania a rozhovorov prevádzaných v 8 domácnostiach, relevantnej literatúry a ďalších zdrojov dát poskytnutých samostatne respondentmi. Sústreďí sa pritom na popis ekonomických a vecných pomerov daných domácností, stratégií a postupov pri dosahovaní potravinovej sebestačnosti a motivácií a prekážok s tým spojených.

Abstract

This diploma thesis is a descriptive case study of permaculture oriented families and individuals in the Czech Republic, who are aiming for food self-sufficiency. The goal is to describe the lifestyle of self-supplying food producers, their strive for permacultural principles of sustainable development and the making of agricultural systems. Data were collected by observing and interviewing 8 households, analysing relevant literature and other data resources that were autonomously provided by informants. The main focus is on describing the economical and material background of households, their strategies and practices for achieving food self-sufficiency, and motivation and difficulties related to this matter.

Kľúčové slová

potravinová sebestačnosť, permakultúra, trvalá udržateľnosť, produkcia potravín, poľnohospodárstvo

Keywords

food self-sufficiency, permaculture, sustainability, food production, agriculture

Rozsah práce: 134 533 znakov s medzerami

Prehlásenie

Prehlasujem, že som predkladanú prácu spracovala samostatne a použila iba uvedené pramene a literatúru. Ďalej prehlasujem, že predkladaná práca nebolo využitá k získaniu iného alebo rovnakého titulu. Súčasne dávam povolenie k tomu, aby táto práca bola sprístupnená pre študijné a výskumné účely.

V Prahe dňa 29. 7. 2015

Terézia Soukup Tůmová

Podakovanie

Na tomto mieste by som chcela poďakovať Doc. Mgr. Milanovi Tučkovi, CSc., vedúcemu mojej diplomovej práce, za trpezlivosť a cenné rady a pripomienky v priebehu jej riešenia. Ďalej by som chcela poďakovať všetkým, ktorí mi boli nápomocný pri tvorbe tejto práce a to predovšetkým všetkým členom mojej rodiny za podporu v priebehu celého štúdia. Taktiež by som chcela poďakovať všetkým respondentom, za ich ochotu podieľať sa na vzniku tejto práce.

OBSAH

Projekt diplomovej práce	1
Úvod.....	5
Konceptualizácia permakultúry.....	8
Definovanie potravinovej sebestačnosti	16
Metodologické uchopenie.....	18
Priame pozorovanie.....	20
Hĺbkové rozhovory.....	21
Doplnkové materiály, poskytnuté respondentami	22
Výber respondentov	22
Popis vybraných respondentov.....	24
Zistenia.....	25
Podoba permakultúrnych hospodárstiev	25
Motivácia k dosahovaniu potravinovej sebestačnosti	42
Prekážky dosahovania potravinovej sebestačnosti.....	49
Zhrnutie zistení a záver	53
Literatúra:.....	55

PROJEKT DIPLOMOVEJ PRÁCE

Meno študenta/šudentky: Terézia Soukup Tůmová

Názov v jazyku práce: Individuálna potravinová sebestačnosť v Českej republike: prípadová štúdia permakultúrne orientovaných rodín a jednotlivcov

Názov v anglickom jazyku: Individual food self-sufficiency in Czech Republic: case study of permaculture oriented families and individuals

Kľúčové slová: potravinová sebestačnosť, permakultúra, trvalá udržateľnosť, produkcia potravín, poľnohospodárstvo

Kľúčové slová anglicky: food self-sufficiency, permaculture, sustainability, food production, agriculture

Akademický rok vypísania: 2013/2014

Jazyk práce: slovenský jazyk

Typ práce: magisterská diplomová práca

Ústav: Katedra sociologie

Vedúci / školiteľ: Doc. Mgr. Milan Tuček, CSc.

Obor práce: Sociologie

Námet práce zahrňujúci formuláciu a vstupnú diskusiu poznávacieho problému.

Námetom pre túto prácu je v širšom pojatí vzťah produkcie potravín a trvale udržateľného rozvoja. Environmentálna sociológia sa už dlho zaoberá vzťahom ľudskej produkcie a jej dopadmi na prírodné prostredie. Dopady tejto produkcie vidí obecne ako značne negatívne, narušujúce prirodzené prírodné procesy, obnovu prírodných zdrojov, ekosystémy a habitaty rastlín a živočíchov. Riešenie týchto problémov potom vidí obecne v plošnom ekonomicko-politickom zásahu do tržnej ekonomiky na strane produkcie či spotreby, alebo v

dobrovoľnom znižovaní spotreby u koncového užívateľa, tak ako si to kladie za cieľ väčšina ekologických snažení mimo úroveň trhu, teda na úrovni jednaní jednotlivcov.

Mohlo by sa teda zdať, že jedinou možnosťou jednotlivcov jak ovplyvniť, v svojom bežnom živote, vzťah ľudskej produkcie a prostredia je možné len pomocou dobrovoľného znižovania svojej spotreby alebo uvedomelým preferovaním takých produktov, ktoré sú pre prostredie menej zaťažujúce. Tento prístup popisuje v rámci skúmania ekologicky orientovaných jednotlivcov a rodín i Hana Librová, ktorá svoje závery vydala v podobe kníh *Pestří a zelení* a *Vlažní a Váhaví*. Druhý z týchto titulov je pritom zrevidovaním jej pozorovaní a záverov po desiatich rokoch. Ako hlavný znak týchto svojich ekologicky orientovaných respondentov pritom označila "dobrovoľnú skromnosť". Ich snaženie bolo teda založené na určitej obeti voči svojmu spotrebnému chovaniu. Nedá sa však ekologicky priaznivého životného spôsobu dosiahnuť bez tejto obete, ktorá sa nezdá byť dlhodobou udržateľným riešením ekologických problémov v dnešnej konzumne orientovanej spoločnosti? Jedným z možných riešení je iste i vlastná produkcia či samozásobiteľstvo. Je naivné domnievať sa, že priemyselnú produkciu je možné nahradiť produkciou na individuálnej úrovni po všetkých stránkach. Komplexnosť výrobného procesu i bežného spotrebného tovaru je dnes tak vysoká, že nie je na úrovni jednotlivcov dosiahnuteľná. Väčšina tohto tovaru však nie je pre zaistenie základných ľudských potrieb ani nutná. Sú však oblasti ľudskej produkcie, ktoré sú jednak kľúčové pre naše prežitie a ktorých produkcia je možná na úrovni jednotlivcov i rodín. Takouto oblasťou je zaisťovanie potravy, teda potravinová produkcia. Ako cieľ mojej práce som si teda vytýčila preskúmať praktické možnosti ovplyvnenia prírodného prostredia na úrovni rodín a jednotlivcov a to pomocou dosahovania potravinovej sebestačnosti.

Pojem potravinová sebestačnosť je v dnešnom sociologicko-ekonomickom diskurze používaný predovšetkým vo vzťahu k štátom či väčším územným celkom. V globalizovanom svete kde si v každom supermarkete môžeme zakúpiť potraviny dovezené z opačnej strany planéty, je tento pojem na úrovni menších celkov pre majoritnú spoločnosť (myslené majoritu západnej spoločnosti) vlastne nepodstatným pojmom.

Napriek tomu sa iste dá hovoriť o potravinovej sebestačnosti i na úrovni jednotlivcov. Každý záhradkár, pestovateľ či chovateľ, je vlastne i pri minimálnom úspechu svojej produkcie čiastočným samozásobovateľom a potravinová sebestačnosť je teda len otázkou pomeru spotreby a výnosu daného človeka (pokiaľ niekomu stačí k obžive 1 jablko denne a dopestuje si za rok 365 jablák, je možné ho označiť za potravinovo sebestačného i napriek tomu, že jeho

výnos je pomerne malý). V mojej práci by som sa však chcela venovať inej kategórii samozásobiteľov. Jednotlivcom, rodinám a skupinám, pre ktorých je samozásobenie prostriedkom, k čomu najväčšej, cielenej potravinovej sebestačnosti (úplná potravinová sebestačnosť je ideálom, ktorý sa podarí dosiahnuť málokomu). Zameriavať sa pritom budem na rodiny, ktoré svojej potravinovej sebestačnosti nebudú dosahovať neúmerným znižovaním svojej potravinovej spotreby.

Je vôbec potravinová sebestačnosť na úrovni rodín či jednotlivcov v dnešnej spoločnosti možná? Do akej miery? Aké sú stratégie pre jej dosahovanie? Ako ovplyvní snaha o dosiahnutie tohto cieľa život jedincov a rodín, ktorý sa pokúšajú ho dosiahnuť?

Predpokladané metódy spracovania

Pomocou naratívnych rozhovorov vedených s respondentmi, ktorí sa snažia o vedomé dosahovanie plnej potravinovej sebestačnosti by som rada poznala motivácie týchto ľudí, stratégie pre dosahovanie tohto cieľa ako i špecifiká ich životného štýlu z toho vyplývajúce. Rozhovory budú doplnené o overenie a zber dát priamym pozorovaním v domácnostiach respondentov.

Orientační zoznam literatúry

Librová, Hana. 1994. „Pestří a zelení“. Brno: Hnutí duha

Librová, Hana. 2003. „Vlažní a váhaví“. Doplněk

Librová, Hana. 2010. „Individualizace v environmentální perspektivě: sociologické rámování mění pohled a plodí otázky.“ Sociologický časopis 46 (1): 125–152.

Keller, Jan. 2005. „Až na dno blahobytu“ . EarthSave.CZ

Keller, Jan. 1997. „Sociologie a ekologie.“ Praha: Sociologické nakladatelství

Bauman, Zygmunt. 2002. „Příroda a kultura“. Praha. SLON.

Bauman, Zygmunt. 2002. „Myslet sociologicky“. Praha: Mladá fronta

Bauman, Zygmunt. 2002. „Tekutá modernita“. Praha: Mladá fronta

ÚVOD

Táto práca je deskriptívnou prípadovou štúdiou permakultúrne orientovaných rodín a jednotlivcov, ktorí sa snažia vedome dosiahnuť potravinovej sebestačnosti. Túto tému som si zvolila predovšetkým z dôvodu dlhodobého záujmu o koncept trvalej udržateľnosti spojený s predstavou individuálnej sebestačnosti, ktorý nachádzame v permakultúrnej literatúre. Veľkou inšpiráciou mi pritom bola i práca Hany Librovej, ktorá sa vo svojich knihách *Pestří a Zelení*, a *Vlažní a váhaví*, venuje popisu života ekologicky orientovaných jednotlivcov a rodín, vychádzajúcich z kontinuálneho a hĺbkového skúmania rodín, ktoré žijú životom “dobrovoľnej skromnosti”. Podobne ako Hana Librová, sa budem zaoberať rodinami a jednotlivcami, ktorí si dobrovoľne zvolili alternatívny prístup ku konzumnému systému produkcie a spotreby.

Rastúce povedomie o dopadoch ľudskej činnosti na prírodné prostredie, vyústilo i v sociológii v snahu o preklopenie priepasti, medzi skúmaním sociálnych a prírodných či ekologických systémov (Dunlap a Catton, 1994). Environmentálna sociológia je tak dnes už pomerne rozsiahlym odvetvím sociologického bádania. Jej ústredne myšlienky vychádzajú z hlbokého uvedomenia si environmentálnych problémov, ktoré zapríčiňuje ľudská činnosť a nelogičnosť predstavy trvalého rastu sociálnych systémov (tržnej ekonomiky, produkcie, počtu obyvateľov, využívania prírodných zdrojov) pri obmedzených možnostiach systémov prírodných, na ktorých sme závislí. Pri štúdiu takto zameraných materiálov, som identifikovala dve hlavné sociologické pohľady na túto problematiku. Prvý z nich sa sústreďuje na štruktúru, popisuje prírodný a sociálny systém na makroúrovni. Rola jednotlivca je potlačená a často sa kladie dôraz na trh, globálnu a konzumnú povahu našej spoločnosti. Skúmané riešenia sú predovšetkým ekonomicko-politického rázu. Druhý pohľad sa sústreďuje na jednanie a teda mikroúroveň prepojenia prírodných a sociálnych systémov. V popredí je rola jednotlivca, ktorý v rámci trhu a konzumnej spoločnosti jedná na individuálnej úrovni. Skúmané riešenia vychádzajú z jednania daného jednotlivca a sú prejavom schopnosti “dobrovoľnej skromnosti” či iného druhu ekologického chovania v rámci globálneho systému produkcie, ktorý si človek zvolí v rámci snahy o zachovávanie udržateľnosti prírodných a sociálnych systémov.

Keďže je táto práca prípadovou štúdiou je jasné, že pohľad prezentovaný v tejto práci sa bude bližšie skôr druhému z nich. Apel na ekologické chovanie jednotlivcov spojené so znížením

spotreby, ale podľa môjho názoru nie je možné považovať za trvale udržateľnú odpoveď na riešenie tohto problému. Obmedzenie spotreby, teda určitý druh asketizmu, nie je koherentný s nastavením dnešnej spoločnosti. To je viditeľné i v posune “dobrovoľnej skromnosti” rodín a jednotlivcov, ktorých skúmala Hana Librová. Mnohý z nich ochládajú voči svojim ideálom, posúvajú ich hranice, pretože bez ohľadu na radosti a odmeny, ktoré im ich snaženie prináša, je ich jednanie spojené s určitou “obťou”. Táto obeť je definovaná určitým sebe obmedzením, vyplývajúcim predovšetkým z obmedzenia svojej spotreby (Librová 2003:288). Je však obmedzenie spotreby jedinou možnosťou ekologického jednania smerujúceho k trvalej udržateľnosti? Nie je možné trvalú udržateľnosť dosahovať naopak pomocou ovplyvnenia systému produkcie na úrovni jednotlivcov či rodín?

Práve s dôrazom na túto otázku som si vybrala skupinu mojich respondentov. Ich snaženie je na prví pohľad v mnohých aspektoch podobné snaženiu pestrých a zelených, ale nie je založené primárne na dobrovoľnej skromnosti či vymedzovaní sa voči konzumerizmu a teda obmedzovaní spotreby ako takej, ale predovšetkým na vlastnej produkcii. Samozásobiteľstvo, teda skúmanie produkcie na mikroúrovni a s ním spojená trvalá udržateľnosť prepojenia prírodných a sociálnych systémov sú podľa mňa často opomínané smery environmentálne sociologického skúmania, ktoré som sa rozhodla v tejto práci aspoň čiastočne spracovať. Sama Hana Librová si vo svojej práci *Vlažní a Váhaví* kladie otázku, aký spôsob života je z teoretického hľadiska tým najekologickejším a odpoveďou je jej predstava samozásobiteľov, nezávislých na mašinérii konzumnej spoločnosti, keď tvrdí: “Mezi těmi, kdož to myslí s ekologicky příznivým životem vážně, ten nejpoctivější případně na myšlenku žít se jako zemědělec nebo jako člen samozásobitelské zemědělské komuny.” (Librová 2003: 91) Jej výskum sa ale na otázky samozásobiteľstva orientuje len okrajovo.

Možno preto, že úplná individuálna sebestačnosť či nezávislosť, je bez akéhokoľvek obmedzenia spotreby, v dnešnej západnej spoločnosti, predstavou značne utopistickou. Bežné predmety dennej potreby sú obvykle produktom priemyselnej produkcie a ich zaistenie by bolo na úrovni rodín či jednotlivcov neuskutočniteľné alebo prinajmenšom veľmi náročné. Zároveň sú to ale často predmety, ktorých vlastníctvo pre naše prežitie nie je esenciálne nutné a ich odmietnutie sa dá považovať za prejav dobrovoľnej skromnosti. Bez ohľadu na úroveň dobrovoľnej skromnosti sa však človek nemôže oprostíť od prirodzenej potreby prijímať potravu a teda nutnosti produkcie potravín. Preto som sa rozhodla v tejto stati zaoberať otázkami individuálnej sebestačnosti z pohľadu sebestačnosti potravinovej.

Je vôbec potravinová sebestačnosť na úrovni rodín či jednotlivcov v dnešnej spoločnosti možná? Do akej miery? Aké sú stratégie pre jej dosahovanie? Ako ovplyvní snaha o dosiahnutie tohto cieľa život jedincov a rodín, ktorý sa pokúšajú ho dosiahnuť? Čo ich vlastne motivovalo si stanoviť takýto cieľ? Nie je koncept potravinovej sebestačnosti nutne spojený s obmedzením svojej spotreby? Vnímajú tento spôsob života ako ekologický?

Z počiatku som odpovede na tieto otázky hľadala v odbornej literatúre. Nenašla som však žiaden zdroj, ktorý by sa venoval skúmaniu produkcie potravín na úrovni jednotlivcov či rodín, za účelom potravinovej sebestačnosti. Samozásobiteľstvo či produkcia potravín nie sú iste pojmy neznáme, publikácie venované tejto problematike ale pojímajú túto aktivitu často ako pomocnú barličku ekologicky orientovaného chovania, radšej ako celkový životný štýl. Dosahovanie potravinovej sebestačnosti bez obmedzenia spotreby je cieľ, ktorý z praktického hľadiska vyžaduje neustály prístup k pomerne veľkej obhospodároveľnej ploche a iným zdrojom nutným pre produkciu. Prikryl napríklad uvádza, že priemerná spotreba potravín na jedného človeka za rok je 670 kilogramov, pričom výnos s intenzívne a dobre obhospodarovaných 100 m² záhonov sa môže pohybovať okolo 300 až 330 kilogramov za rok (2010, s. 13). Pri pohľade na tieto hodnoty môžeme predpokladať, že zaistenie plnej potravinovej sebestačnosti nie je realistickým cieľom v podmienkach, ktoré sú dostupné mestskému či víkendovému záhradkárovi, ktorý býva hlavným aktérom takýchto publikácií. V mojej práci som sa ale chcela zamerať na respondentov, ktorý sa snažia o dosiahnutie potravinovej sebestačnosti v plnej miere. Vďaka svojmu záujmu o problematiku trvalej udržateľnosti a podieľaní sa na prednáškach neziskovej organizácie Akadémie sobestačnosti, ktorej cieľom je jak sama deklaruje “sdílet zkušenosti a informace z oblasti sobestačného a trvale udržitelného způsobu života – ekologické bydlení a doprava, produkce potravin, získávání energie, vzdělávání, zdraví, práce a společnost.“ (Akademie sobestačnosti, 2014) som bola schopná nájsť skupinu ľudí, ktorý sa zaoberali a praktikovali myšlienku potravinovej produkcie za účelom plného samozásobenie. Táto skupina sa označovala za priaznivcov permakultúry, ktorá označuje systém znalostí o trvale udržateľnom poľnohospodárstve. Permakultúra a dosahovanie potravinovej sebestačnosti síce nie sú zameniteľné pojmy. Ako však vyplynulo z rozhovorov všetci moji respondenti, považovali permakultúru za jediný systém znalostí a teda referenčný rámec ku ktorému mohli v rámci svojich aktivít odkazovať. Trvale udržateľné poľnohospodárstvo je totižto na úrovni jednotlivcov či rodín, ktoré majú len obmedzené zdroje jediný racionálny prístup k dosahovaniu potravinovej sebestačnosti.

Na úvod tejto práce sa teda budem venovať krátkemu osvetleniu permakultúrnych konceptov a prístupov, ako referenčného rámca mojich respondentov snažiacich sa o dosiahnutie individuálnej potravinovej sebestačnosti. Ďalšia časť potom bude popisom zvoleného metodologického prístupu a konkrétnych zistení vyplývajúcich z môjho výskumu rodín a jednotlivcov vedome sa snažiacich o dosiahnutie potravinovej sebestačnosti. Sem patrí skúmanie podoby domácností či lepšie povedané hospodárstiev respondentov, ich ekonomického zázemia, stratégií, motivácií a prekážok, s ktorými sa v rámci dosahovania individuálnej potravinovej sebestačnosti stretávajú. Sústreďí sa teda na popis jednotlivých oblastí ich života, ktoré sa ukázali byť touto snahou najviac ovplyvnené.

KONCEPTUALIZÁCIA PERMAKULTÚRY

Skôr než sa pustím do obsiérneho vysvetlenia pojmu permakultúra by som chcela upozorniť, že popis permakultúry, ktorý v tejto časti uvádzam je do veľkej miery teoretickým konceptom, ideálnym typom, toho čo by permakultúra mala predstavovať a zahrňovať. V svojom najširšom pojatí je to takpovediac až filozofický rámec na ktorý moji respondenti odkazovali a ktorý považujú v svojom snažení za kľúčový. Uplatňovanie tohto konceptu v praxi a jeho vplyv na mojich respondentov a ich život, je popísaný až v ďalších častiach tejto práce. Podobne ako u iných myšlienkových smerov, je tento koncept, vždy uplatňovaný v konkrétnych prípadoch, vzhľadom k možnostiam a preferenciám daného respondenta, teda iba do určitej miery. Na tomto mieste budem teda čerpať prevažne z teoretických prác zaoberajúcich sa permakultúrou a pokúsim sa v krátkosti zhrnúť, čo je permakultúra a aké sú jej hlavné princípy a idey. Tieto princípy sú z vedeckého hľadiska formulované veľmi vágne a neponúkajú mnoho konkrétnych návodov či postupov, ktoré by sa týkali praktického dosahovania potravinovej sebestačnosti v dnešnej spoločnosti. Moji respondenti však na tieto myšlienky odkazovali pri vysvetľovaní jednotlivých akcií či rozhodnutí, ktoré v snahe o dosahovanie potravinovej sebestačnosti učinili. Abstraktnosť formulácie základných myšlienok permakultúry a neposkytnutie presných návodov je vlastnosť, ktorú nevnímali ako prekážku. Presnejšie definovanie by totižto podľa nich znížilo flexibilitu uplatňovania daných princíпов v rôznych podmienkach. Ako uviedol jeden z mojich respondentov “Každý kus země, každé podnebí je jiné. Nedá se to kopírovat. To by nefungovalo.”...”Co funguje u mě, nemusí fungovat u nikoho jiného.”

Nasledujúce stránky sa teda venujú čo najlepšiemu vymedzeniu pojmu permakultúra v jeho plnej šírke a ukazujú na základe akých predpokladov permakultúrnici¹ pracujú na dosahovaní potravinovej sebestačnosti. Nie sú však ani zďaleka analýzou všetkých zdrojov permakultúrneho vedenia, tak ako ho definovali moji respondenti. Ty zdôrazňovali, že za relevantný permakultúrny zdroj označujú akýkoľvek zdroj informácií obohacujúci ich v poznaní systému, s ktorým pracujú.

Prvé použitie pojmu permakultúra sa prisudzuje dvom austrálskym autorom a permakulturistom, ktorými sú David Holmgren a Bill Mollison. Tento termín začali používať v polovici sedemdesiatych rokov minulého storočia, pre popis systému designu, ktorý bol v ich očiach odpoveďou na globálne ekologické problémy. Slovo permakultúra je pritom odvodené od slovného spojenia “PERMANent agriCULTURE” a jeho pôvodný význam teda označoval systém stratégií pre vytvorenie udržateľného systému poľnohospodárstva a tvorby potravín. Širší význam tohto pojmu s ktorým sa môžeme stretnúť dnes, však zahŕňa rôzne formy snaženia smerujúce k harmonickému a trvale udržateľnému životu ľudí na Zemi vzhľadom k jej obmedzeným zdrojom - “A PERManent CULTURE” teda kultúru trvalej udržateľnosti. (Graham, 2008: 5)

Ďalší autori venujúci sa permakultúre ju definujú napríklad takto:

“Permakultúra je filozofia pracovania s prírodou, radšej než proti nej; filozofia dlhodobého a uvedomelého pozorovania, radšej než dlhobodej a nepremyslenej práce; a pojímania rastlín a zvierat z ohľadom na všetky ich funkcie, radšej než pojímanie každej oblasti ako systému k produkcii jedného produktu.”

Bill Mollison, Introduction to Permaculture

“Permakultúra je vedomé designovanie a udržovanie poľnohospodársky aktívnych systémov, ktoré majú diverzitu, stabilitu a odolnosť prírodných ekosystémov. Je to harmonická

¹ Takto sa medzi sebou, i navonok, zvyknú označovať jednotlivci či skupiny zaujímajúce sa o permakultúru. Ďalším používaným označením je permakulturista. V práci sa stretneme i s touto variantou. Jedná sa o synonymá.

integrácia krajiny s človekom, ktorého zásobuje jedlom, energiou, prístreším a inými nemateriálnymi potrebami, v trvale udržateľnej podobe.”

Graham Bell, *The Permaculture Way*

“Permakultúra je odvetvie ekologického designu, ekologického inžinierstva, environmentálneho designu, konštrukcie a integrácie manažmentu vodných zdrojov, ktoré vyvíja trvale udržateľná architektúra, regeneratívnych a samoudržateľných habitatov a poľnohospodárskych systémov vybudovaných z prírodných ekosystémov”

Toby Hemenway, *Gaia's Garden: A Guide to Home-Scale Permaculture*

“Cieľom je pracovať s prírodou k dosiahnutiu našich potrieb, jej navádzanie k plnému využitiu toho čo nám môže poskytnúť, namiesto pokúšania sa o jej kontrolu a zneužívanie za účelom dosiahnutia cieľov masovej produkcie.”

David Gale, *Permaculture: Permanent agriculture*

Jak vidíme z týchto definícií permakultúra teda vo svojom širšom význame môže zahrňovať akúkoľvek aktivitu spojenú, hoci i okrajovo, s témou trvalej udržateľnosti a napodobovaním prírodných systémov. Mnoho z týchto definícií ma silný ekologický či environmentálny podtext. Na myseľ automaticky vyvstáva otázka: Aký je teda rozdiel medzi permakultúrou a inými hnutiami, ktoré nabádajú k návratu k prírode prostredníctvom potlačenia spotreby produktov modernej spoločnosti? Neodporuje jej základná filozofia, požiadavkám na respondentov, ktoré som si stanovila na začiatku? Teda podmienku, že moji respondenti budú pristupovať k svojmu snaženiu o potravinovú sebestačnosť z dôrazom na produkciu, radšej než obmedzenie svojej spotreby z pohnútok “dobrovoľnej skromnosti”?

Tieto moje obavy sa však ukázali ako neoprávnené. Permakultúra, je napriek svojej nesporne silnej ekologickej orientácii, orientovaná vždy primárne na uspokojenie ľudských potrieb. Pri štúdiu literatúry, ani pri rozhovoroch s mojimi respondentmi som sa nestretla s myšlienkou “dobrovoľnej skromnosti”, tak ako ju popisuje Hana Librová, ako súčasťou myšlienok permakultúry. Je pravdou, že permakultúra by mala hľadať cestu kompromisu

medzi zaistením ľudských potrieb a trvale udržateľným využívaním prírodných zdrojov. Požiadavka na trvalú udržateľnosť, ale vyplýva do veľkej miery z výlučne realistickej úvahy o nemožnosti uspokojenia svojich potrieb, pokiaľ budú zdroje pre ich naplnenie úplne vyčerpané. Naopak vedomú a premyslenú starostlivosť o prírodné systémy, vidí permakultúra ako príležitosť ako zefektívniť využívanie dostupných zdrojov.

V tomto podaní by sa mohlo zdať, že permakultúra ako taká ďaleko presahuje mikro úroveň jednotlivcov a rodín, ktorá by mala byť hlavnou úrovňou tejto práce. Ako však zdôraznil jeden z mojich respondentov “Já si myslím, že permakultura je hlavně o té trvalé udržitelnosti, no a komunity v tomhle ohledu moc udržitelné nejsou, co vím. Nejlepší je, když dělá člověk na věcech sám nebo s rodinou.” Jej mikroúroveň je teda pri uplatňovaní permakultúrnych princípov v praxi viac než relevantná, keďže snaha o uplatňovanie týchto princípov je ľahšie dosiahnuteľné pokiaľ je uplatňovaná v malom rozsahu.

Pre lepšie pochopenie toho, čo konkrétne si pod princípmi permakultúrneho dosahovania potravinovej sebestačnosti môžeme predstaviť, predkladám v dlhšej citácii zoznam desiatich základných permakultúrnych princípov, ktoré by mali permakultúrny designéri² uplatňovať, tak ako ich môžeme nájsť v anglickom originále publikácie Gaia's Garden: A Guide to Home-Scale Permaculture, Toby Hemenway:

“Pozoruj. Využívaj dlhodobé a premyslené pozorovanie radšej než dlhodobú a nepremyslenú prácu. Pozoruj pozemok, krajinu a ich jednotlivé elementy vo všetkých etapách. Designuj pre špecifické pozemky, klientov a kultúry.

Prepojuj. Využívaj vzájomného umiestnenia, teda, umiestňuj jednotlivé elementy designu tak aby medzi sebou vytvárali užitočné vzťahy a časovo úsporné prepojenia medzi všetkými jednotlivými časťami. Počet prepojení medzi elementmi vytvára zdravý, diverzifikovaný ekosystém, na miesto početnosti jednotlivých elementov.

Zachytávaj a skladuj energiu a materiály. Identifikuj, zhromažďuj a uchovávaj v nich užitočné toky. Každý cyklus je príležitosťou k výnosu, každá zmena (zošikmenia, náboja,

² Slovo designér je v permakultúrnej literatúre používané pro označenie kohokoľvek kto vedomo navrhuje usporiadanie jednotlivých prírodných prvkov. Teda obvykle poľnohospodára.

teploty, a podobne) je schopná produkcie energie. Znovu využitie zdrojov vytvára kapacitu pre ich ďalšie zhromažďovanie.

Každý element má viacero funkcií. Vyberaj a umiestňuj každý element v designe tak, aby plnil čo najviac funkcií. Výhodné prepojenie rôznych elementov vytvára stabilný celok. Zhromažďuj elementy v priestore i čase.

Každá funkcia je podporovaná viacerými elementmi. Používaj viacerých metód k zaisteniu dôležitých funkcií a vytvoreniu synergií. Nadbytočnosť zaisťuje stabilitu pokiaľ by jeden či viacero elementov zlyhalo.

Meň čo najmenej vecí pre dosiahnutie čo najlepšieho výsledku. Porozumej systému s ktorým pracuješ dosť na to aby si v ňom našiel "kľúčové body" a zasiahol tam, kde najmenej práce vytvorí čo najväčšiu zmenu a úžitok.

Používajte nenáročné a intenzívne systémy. Začnite v svojom bezprostrednom okolí a stavajte na svojich predošlých úspechoch. Zveľaďujte po malých kusoch - vytvorte malý systém či sústavu, ktorá je funkčná a zopakujte ju v rôznych variáciách.

Využívajte okrajového efektu. Okraj- pomedzie dvoch prostredí- je najviac rôznorodým miestom systému, a je oblasťou s najväčšou akumuláciou či transformáciou energie a materiálov. Zväčšujte alebo zmeňujte jeho plochu podľa potreby.

Podporuj pretrvávajúce. Živé systémy sa obvykle vyvíjajú od nevypelých ku komplexnejším, a pokiaľ tento trend prijme a náš design vytvoríme tak aby z týchto systémov čerpal radšej než sa ich snažil obmedziť, budeme schopný ušetriť si prácu a energiu. Vypelé ekosystémy majú vyššiu diverzitu a sú produktívnejšie než tie , ktoré sú mladšie.

Využívajte prírodné a obnoviteľné zdroje. Obnoviteľné zdroje. (najčastejšie živé organizmy a ich produkty) sa v priebehu času rozmnožujú a zväčšujú s postupom času, uchovávajú energiu, zvyšujú výnos a interagujú s ostatnými elementmi. Preferujte tieto zdroje pre zdrojmi neobnoviteľnými.

Tieto princípy sú obvykle využívané ako návod pre drobných poľnohospodárov ako čo najefektívnejšie a najvýnosnejšie pracovať s mnohými prírodnými prvkami, ktoré sú nutné na

produkcii potravín a zaistenie potravinovej sebestačnosti, ale sú aspoň teoreticky uplatniteľné na ľubovoľnú veľkosť poľnohospodárskeho (alebo i iného) systému. Dôležitosť týchto princípov pre pochopenie spôsobov, ktorými sa permakultúrne orientovaný jednotlivci či rodiny, na území Českej republiky, snažia dosiahnuť potravinovej sebestačnosti je pritom značná. Predstavujú totižto jeden z mála referenčných rámcov, na ktoré sa môžu obrátiť pokiaľ pracujú s komplexnými systémami, ktoré sú pre ciele dosahovanie potravinovej sebestačnosti kľúčové. Systémy, ktoré pracujú s malým množstvom prvkov, akými sú napríklad monokultúrne polia, totižto neposkytujú dostatočnú diverzitu na uspokojenia širokej palety potravinových potrieb človeka a nie sú z tohto pohľadu teda ani trvalo udržateľné.

Tieto princípy a predstava nemonokultúrneho poľnohospodárstva, zaiste nie sú nekonzistentné ani so závermi vedcov a inštitúcií, zaoberajúcimi sa otázkou udržateľnosti potravinovej produkcie. Porovnajme vyššie uvedené princípy napríklad s odporúčaniami, ktoré boli publikované v roku 2013 v rámci Konferencie OSN o obchode a rozvoji (United Nations Conference on Trade and Development).

“Svet potrebuje zmenu poľnohospodárskeho paradigmatu: od “zelenej revolúcie” k prístupu “ekologickej intenzifikácie”. To predpokladá signifikantnú zmenu od konvenčnej monokultúrnej industriálnej produkcie, s vysokou závislosťou na externých zdrojoch; k mozaike trvale udržateľných, regeneratívnych systémov produkcie, ktoré taktiež značne podporia produkciu drobnejších poľnohospodárov. Potrebujeme zmenu od lineárneho k holistickému prístupu v riadení poľnohospodárstva, ktorý chápe, že farmár nie je len producent poľnohospodárskeho tovaru, ale taktiež správca poľnohospodársko-ekologického systému, poskytujúceho množstvo verejných zdrojov a služieb (napr.: voda, pôda, krajnotvorba, energia, biodiverzita a rekreácia)” (Trade and Environment Review 2013: Wake Up Before it is Too Late 2013:2)

Alebo s cieľmi a zásadami trvale udržateľného vývoja spoločnosti tak ako ich popísal Straškraba:

- “minimalizace energetických a surovinových ztrát
- recyklace

- zachování struktur
- dlouhodobá perspektiva
- zachování biodiverzity
- zachování vhodného přístupu energie
- řízení životního prostředí jako propojeného systému, nikoliv jako sestávajícího z izolovaných subsystémů
- vyhýbání se sekundárním, nepřímým vlivům
- nepřekračování homeostatické kapacity subsystému
- zohlednění adaptivních a samoregulačních mechanismů ekosystémů při zásazích do přírody
- využívání postupů založených na schopnostech přírody “ (1999: 231)

Vidíme teda, že napriek tomu, že permakultúra môže byť požímaná ako celkový životný štýl, jej korene sú ukotvené predovšetkým v racionálnom a efektívnom prístupe k získavaniu obživy a produkcii potravín. Z tohto pohľadu je teda ideálnym teoretickým rámcom pre uchopenie snahy o dosahovanie potravinovej sebestačnosti z ohľadom na trvalú udržateľnosť jak ľudských, tak prírodných systémov. Široké vymedzenie permakultúry, ktoré za svoj príjme prakticky akýkoľvek obecný či konkrétny postup pre trvale udržateľnú produkciu potravín, nám to iste umožňuje. Pojem permakultúra teda budem v tejto práci chápať predovšetkým vo význame “PERMANent agriCULTURE”. Jej požímanie ako “A PERMANent CULTURE” bude však v ďalších kapitolách, z výpovedí respondentov tiež patrné .

Pri používaní pojmu “trvalá udržateľnosť” v rámci tejto práce by sme mali mať na pamäti, že napriek tomu, že sú idey a princípy permakultúry, formálne smerované na dosiahnutie globálnej trvalej udržateľnosti, jej dosahovanie prebieha v rámci tejto práce vždy na mikroúrovni. Predstava dosiahnutia trvalej udržateľnosti mojich respondentov sa vzťahuje primárne na ich vlastné počiny a až v druhej rade na ich globálne dopady. Ich cieľ dosiahnutia potravinovej sebestačnosti bez značného obmedzenia svojej spotreby a používanie permakultúry ako referenčného rámca, nebolo teda v konflikte. Pri hľadaní respondentov som samozrejme narazila i na jedincov a skupiny, ktorý sa hlásili k používaniu permakultúrnych princíпов a na prvé miesto svojho hodnotového rebríčku kladli “dobro Zeme”, títo však boli z šetrenia obvykle vylúčený, práve kvôli cielenému znižovaniu spotreby

a zanedbaní otázky produkcie potravín (týchto permakultúrníkov, zvykli moji respondenti označovať ako “mestských teoretíkov”).

O trvale udržateľnom poľnohospodárstve teda v tejto stati hovoríme, ako o poľnohospodárstve trvale udržateľnom v rámci daného územia spravovaného konkrétnym respondentom. Teda takom území, ktoré nevyžaduje pre svoju funkčnosť nutne sieť vonkajších zdrojov, tak ako je tomu u monokultúrneho poľnohospodárstva. Permakultúrne hospodárenie je v tomto pojatí zárukou naozajstného smerovania k sebestačnosti respondentov. Za potravinovo sebestačných by sme len ťažko mohli považovať tých, ktorých spôsob získavania potravín z vlastných zdrojov je neodlúčiteľne závislý na využívaní veľkého množstva externých podporných systémov, akými by mohli byť napríklad každoročne kupované semená, hnojivá či dovoz sadeníc, vody či biomasy, a ktorý teda svoje poľnohospodárstvo, samo o sebe, za trvale či iba dlhodobu udržateľné označiť nemôžu. O tom do akej miery môžeme označiť za trvale udržateľné poľnohospodárenie spovedaných respondentov, sa ešte vrátim v ďalšom texte.

Monokultúrne poľnohospodárstvo, voči ktorému sa permakultúra primárne vymedzuje bude v tomto texte nahliadané z podobného uhlu, teda ako určitá typická reprezentácia, ideálny typ. Je zjavné, že prístup monokultúrneho a permakultúrneho poľnohospodárstva nemusí byť v konkrétnych prípadoch jasne oddeliteľný. Každý jednotlivý konkrétny počin bude pravdepodobne niesť isté prvky oboch prístupov. Tieto dva ideálne typy vlastne v tomto texte používame ako hraničné hodnoty jednej škály, ktorá je určená tromi základnými funkciami akéhokoľvek poľnohospodárstva. Sem patrí funkcia produkčná, sociálna (sociálne zabezpečovacia) a krajínovorná (Nováček, Mederly a kolektív, 1996, s. 41).

Monokultúrnym hospodárstvom rozumieme taký poľnohospodársky prístup, ktorý je orientovaný na čo najvyšší výnos jednej konkrétnej plodiny, pričom účel i proces tejto produkcie je definovaný na základe požiadavkou tržne ekonomického systému a zanedbáva návaznosť tejto produkcie na iné prvky daného systému. Je typický nízkym počtom prvkov v danom systéme, za účelom zvýšenia možností kontroly danej produkcie. Sociálna funkcia je pojímaná primárne z hľadiska zabezpečovania pracovných príležitostí. Krajínovorná funkcia je podriadená tvorbe zisku a jej prístup k prostrediu je definovaný externými smernicami a nariadeniami.

Permakultúra sa v rámci svojej produkcie orientuje na celkový výnos systému, ktorý integruje veľký počet na seba nadväzujúcich prvkov. Táto produkcia nie je primárne určená

tržnou ekonomikou, ale pridanou hodnotou, ktorú tento výnos vnáša do daného systému. Hlavnou sociálnou funkciou permakultúry nie je zabezpečovanie pracovných príležitostí, ale tvorba takých systémov, ktoré znižujú závislosť jednotlivcov na stave pracovného trhu. Krajnotvorná funkcia je určovaná potrebou udržateľnosti daného systému a integrácie veľkého počtu prvkov k zaisteniu kontinuálnej produkcie. Jej prístup k prostrediu je definovaný na základe konkrétnych potrieb k dosahovaniu tohto cieľa na danom území a je určený na základe priameho pozorovania a porozumenia jeho špecifikám.“

DEFINOVANIE POTRAVINOVEJ SEBESTAČNOSTI

Jedným z koncepčných orieškov môjho výskumu bolo definovanie potravinovej sebestačnosti ako takej. Potravinová sebestačnosť je definovaná obvykle na úrovni štátov či iných územných celkov. Princíp jej dosiahnutia, ale zostáva rovnaký aj pre jednotlivcov a rodiny. Pre naplnenie požiadavkou potravinovej sebestačnosti musí produkcia skúmanej jednotky byť rovná alebo vyššia než je jej spotreba. Je teda jasné, že kto spotrebováva menej dosiahne potravinovej sebestačnosti oveľa ľahšie.

V mojej práci je hlavným kritériom výberu respondentov vedomá a cielená snaha o dosiahnutie potravinovej sebestačnosti v rámci permakulútrných princípov. Na prví pohľad by sa mohlo zdať, že definícia potravinovej sebestačnosti tak ako sme si ju určili v predošlom odstavci nám poskytne výborný metodologický základ pre určenie toho kto je v prípade výberu respondentov vhodnejší než iný. Stačilo by predsa porovnať percentuálnu úspešnosť, s ktorou skúmané jednotky zaistujú uspokojenie svojej potravinovej spotreby z vlastných zdrojov.

Avšak tento výpočet som hneď na počiatku skúmania musela z praktických dôvodov zavrhnúť ako nefunkčný, práve kvôli širokej škále rôznych spotrebných vzorcov. Už na začiatku výskumu som si vytýčila, že “dobrovoľne skromný” teda tí, ktorí dosiahnu vyššej potravinovej sebestačnosti ľahšie vďaka obmedzeniu svojich potrieb nie sú vhodný pre výber mojich respondentov. Naopak som sa voči tomuto prístupu chcela vymedziť. Hranica obmedzeniu spotreby je totižto často posúvaná za spoločensky či zdravotne prijateľnú hranicu. Táto stať si ale nekladie za otázku zodpovedať, ako ďaleko môže človek zájsť v obmedzení

svojej spotreby, ale do akej miery môže svoju bežnú spotrebu uspokojovať svojím vlastným pričinením. Širokým oblúkom som sa teda snažila vyhnúť skupinám či jednotlivcom, ktorých životný spôsob sa riadil predovšetkým striktnými pravidlami či ideológiou spojenou s cieľným obmedzením príjmu potravy. Samozrejme ani mojím respondentom nebolo určité obmedzenie svojej spotreby neznáme. Pre nich však nebolo cieľom, ale skôr prirodzeným dôsledkom ich životných okolností, ako uvidíme v ďalšom texte.

Svoju pozornosť som teda zamerala na osoby, ktoré sa snažia o dosiahnutie potravinovej sebestačnosti pomocou produkcie dostatočného množstva zdrojov na uspokojenie svojej spotreby, a teda farmárov. Zameranie na permakultúrne hospodáriacich farmárov bolo jednak mojim cieľom, ale taktiež dôsledkom vylúčenia farmárov s nízkou diverzitou druhov či priemyselným spracovávaním plodín. Ďalším kritériom výberu potravinovo sebestačných permakultúrnikov bolo, že vedomým hlavným účelom ich poľnohospodárskej činnosti je samostatné zaopatrenie potravín, nie tvorba zisku, a že toto zaopatrenie nie je dosahované prostredníctvom iných subjektov. Z tohto dôvodu som vylúčila mnoho rodín, ktoré sa prikláňali k permakultúrnym princípom, napriek tomu sa ale venovali iba veľmi jednostranne zameranému hospodáreniu (napríklad výlučne pestovaniu bylín alebo chovu jedného druhu zvierat) či pestovaniu monokultúr. Zároveň som vylúčila vlastníkov pôdy, ktorý sa nevenovali hospodáreniu priamo, ale sprostredkovane, teda si na obhospodarovanie pôdy majoritne najímali tretiu stranu. Všetky tieto skupiny, nesplňujú základné predpoklady možného dosiahnutie individuálnej potravinovej sebestačnosti, porovnateľnej s bežnou spotrebou.

Je samozrejme možné, že dosiahnutie potravinovej sebestačnosti sa nemusí vždy spájať s “permakultúrou” a že existujú spôsoby jak jej dosiahnuť i bez využívania “permakultúrnych prvkov a princípov”. I ja som narazila na respondentov, ktorý sa zdráhali tento pojem pri označení svojej činnosti používať, obvykle ale z vysvetlením, že sa o dosiahnutie “permakultúry” iba pokúšajú. Pochybnosti o prepojení konceptu permakultúry a potravinovej sebestačnosti sú samozrejme na mieste a vôbec nevylučujem možnosť, že vedomým prijatím skupiny potravinovo sebestačných zaoberajúcich sa permakultúrou, ako svojich respondentov som mohla opomenúť iné skupiny potravinovo sebestačných. Pokiaľ ale existujú taký potravinovo sebestačný, ktorý by na území Českej republiky nespadal do skupiny osôb spojených s permakultúrou a zároveň splňujúcich požiadavky na respondentov, ktoré som si stanovila vyššie, tak ich môj výskum nezaznamenal.

METODOLOGICKÉ UCHOPENIE

Táto práca je teda prípadovou štúdiou skupín a jednotlivcov, ktorý svoj život orientujú predovšetkým na základe snahy o dosiahnutie potravinovej sebestačnosti a zároveň tohto cieľa dosahujú pomocou produkcie potravín na základe permakultúrnych princípov. Teda efektívneho nemonokultúrneho trvale či aspoň dlhodobo udržateľného poľnohospodárstva. Cieľom je pritom popísať špecifiká a dôsledky životných stratégií mojich respondentov, vyplývajúcich z ich cielene sebestačne orientovanej produkcie potravín. Táto nesmela byť pritom ovplyvnená cieleným znižovaním spotreby teda “dobrovoľnou skromnosťou” mojich respondentov. To zaručuje možnosť porovnania ich stratégií s bežným konzumentom. Vylúčená je predstava “obeti”, ktorú považujem za hlavnú prekážku pri trvalej udržateľnosti alternatívnych spotrebných vzorcov s ekologicky motivovanou orientáciou.

Prístup, ktorý som zvolila pre svoju diplomovú prácu je obecné kvalitatívneho charakteru. Použité pri tom boli nasledujúce zdroje dát:

- Relevantná sociologická a permakultúrna literatúra
- Priame pozorovanie
- Hĺbkové rozhovory s respondentmi
- Doplnkové materiály, poskytnuté respondentmi

Relevantná sociologická a permakultúrna literatúra

Ako už som uvádzala v úvode tejto práce, sociologickú literatúru, ktorá by sa zaoberala oblasťou individuálnej potravinovej sebestačnosti som nebola v rámci môjho výskumu schopná dohľadať. Za veľmi relevantnú som ale pri pochopení permakultúry považovala i literatúru týkajúcu sa dosahovania potravinovej sebestačnosti a trvale udržateľného poľnohospodárstva na úrovni väčších celkov. A to predovšetkým preto, že permakultúrne publikácie, ktoré boli pre môj výskum rovnako relevantné, svoje myšlienky často odvodzovali na základe vymedzenia sa voči predstavám prezentovaných v takýchto dielach.

Práce, ktoré sa zaoberali individuálnou produkciou potravín zo sociologického hľadiska iste existujú, majú však podobne ako moja práca často podobu prípadových štúdií, ktoré sú geografickým zameraním či výberovými kritériami pre respondentov nevhodné pre porovnávanie s mnou získavanými údajmi.

Na tomto mieste by som rada poznamenala, že klasické texty zaoberajúce sa permakultúrou nemajú ambíciu byť odbornou literatúrou. Sú však tradične dielom autorov, ktorý majú mnoho praktických skúseností so zaisťovaním potravinovej sebestačnosti na úrovni menších celkov a ktorý pri svojom snažení pravdepodobne narazili na podobný nedostatok odbornej literatúry týkajúcej sa tejto témy, ako ja v priebehu svojho bádania. V súčasnej dobe už však tvorí táto literatúra ucelený súbor znalostí a postupov, používa vlastné odborné termíny a vytvára prostredie pre overovanie či vyvrátenie svojich tvrdení. Na druhú stranu je možné tvrdiť, že sa títo autori do veľkej miery odvolávajú na určitý druh všeobecne uznávaných znalostí a poznatkov z veľmi rozmanitého spektra iných vedeckých oborov ako je napríklad biológia, fyzika, chémia, genetika, ekológia a mnoho ďalších. Je to teda, nie úplne jasne štruktúrovaná eklektická zmeť znalostí, myšlienok a princípov, ktorých praktické overenie obvykle prebieha na úrovni mojich respondentov, pre ktorých je experiment jedným z hlavných zdrojov tvorby svojich stratégií.

Počiatočným zdrojom poznávania permakultúry boli pre mňa obecné permakultúrne publikácie, venujúce sa jej hlavným myšlienkam a dá sa povedať až paradigmatickým princípom. Na základe rozhovor s mojimi respondentmi som ale zistila, že za permakultúrnú literatúru neoznačujú len tieto vyslovene permakultúrne orientované práce, ale prakticky akúkoľvek literatúru poskytujúcu im inšpiráciu pre tvorbu svojich praktických stratégií k dosiahnutie trvale udržateľného systému samozásobiteľstva. To sa prejavovalo predovšetkým v obrovskej schopnosti mojich respondentov odkazovať na mnohé pre nich užitočné poznatky z veľkého množstva oborov. V priebehu relatívne krátkej doby môjho skúmania som sa bohužiaľ nemohla oboznámiť s celou pestrou škálou kvázi permakultúrnej literatúry, ktorú považovali moji respondenti za relevantnú. Vzhľadom k tomu, že tieto doporučenia sa do veľkej miery rozchádzali na základe oblastí záujmu mojich respondentov, to nebolo ani možné. Dôležitým poznatkom, ale bolo pochopenie pre permakultúrne myšlienky typického, mozaikovitého usporiadavania a práce s informáciami.

To mi pri práci s permakultúrne zameranou literatúrou pôsobilo často nemalé problémy. Odkazový aparát, je v rámci týchto publikácií často značne nedostatočný a prepojenie súboru

všeobecne známych faktov a tvrdení autora je často neodlúčiteľné. Pri štúdiu publikácií dnes už považovaných za permakultúrnu klasiku, som narazila na veľké množstvo opakujúcich sa či skoro identických tvrdení, ktoré každý z autorov považoval za prosté zopakovanie jasne známych a nemeniteľných prírodných princípov. Moja snaha o prácu s pôvodnými zdrojmi tak často stroskotala na absolútnej nemožnosti jeho určenia. Snáď najlepším príkladom je spor o samotný pôvod slova permakultúra. Vznik tohto pojmu tak ako ho popisujem v kapitole venujúcej sa definovaniu permakultúry, je sám o sebe sporný. Je nesporné, že Bill Mollison bol prvý kto tento pojem publikoval v podobe ucelenej publikácie. Mnohý však argumentujú, že samotné publikovanie permakultúrnych zistení zďaleka nezaručuje, že s týmito zisteniami prišiel práve autor. Ako už som načrtla vyššie akékoľvek permakultúrne znalosti sa vlastne pokladajú za súčasť ľudovej múdrosti a ako s takou je s ňou i často nakladané. Prepojenie jednotlivých permakultúrnych priaznivcov využívajúcich moderné technológie k predávaniu jednotlivých úsekov znalostí, túto nemožnosť dohľadania pôvodného zdroja len podporilo. V práci som teda snažila o čo najpresnejšie dohľadanie prvej celistvej publikácie s danou myšlienkou, priznávam ale, že tento postup určite často nemusí byť úspešný pri označení skutočného pôvodného autora.

PRIAME POZOROVANIE

Priame pozorovanie, hralo v mojom výskume veľmi dôležitú rolu overovania dát získaných pomocou rozhovorov s respondentmi. Zároveň mi ale pomohlo preniknúť do menej viditeľného sveta každodennej interakcie mojich respondentov, z ktorej som abstrahovala ich vzorce a vzájomné prepojenia (Hachen 2001: 83). Na základe svojho pozorovania som pritom musela prijať trochu neortodoxnú myšlienku, že za jedného z aktérov tejto každodennej interakcie musím čiastočne považovať, tak ako moji respondenti, aj samotnú prírodu či prírodný systém. Prepojenie ich každodenných interakcií z živými a nesporne aktívne jednajúcimi prvkami prírodných systémov bolo totižto neoddeliteľné i v rámci ich vlastného pojímania svojich interakcií a ich objasnení.

Spočiatku som priame pozorovanie chcela prevádzať u všetkých respondentov, nie u všetkých to ale bohužiaľ bolo možné. Rolu tu hrala jednak geografická vzdialenosť jednotlivých respondentov, ale aj ich časová vytáženosť spojená s nepredvídateľnosťou ich každodenného programu. Je skrátka veľmi náročné plánovať priame pozorovanie hospodárstva, pokiaľ na jeho umožnenie má vplyv napríklad vhodnosť počasia k nutným

poľnohospodárskym prácam, ktoré respondent musel vykonať či nepredvídateľné ochorenie hospodárskeho dobytká. I napriek tomu sa odvážim tvrdiť, že som sa pri svojom výskume stretla až s neuveriteľnou ochotou či nadšením zo strany respondentov. Pre niektorých z nich bolo vlastne nepredstaviteľné, že by som dáta pre svoju prácu zozbierala len na základe rozhovorov. Obvykle ešte skôr než som ich stihla oboznámiť s metódou a priebehom zberu dát, my sami navrhli aby som sa na ich snaženie prišla pozrieť osobne. Jeden z nich dokonca odmietol aby moje zistenia boli uverejnené bez toho aby som videla ako svojej potravinovej sebestačnosti dosahuje v praxi, so zdôvodnením, že to nie je možné objasniť len slovami. Tí z respondentov, ktorých som z organizačných či iných dôvodov nemohla navštíviť priamo, mi poskytli aspoň hojný vizuálny materiál v podobe fotografií, videí, nákresov či video hovorov.

Dáta, ktoré som zozbierala priamym pozorovaním sú výsledkom cieleného priameho pozorovania, ale i mnohých iných foriem zdrojov dát, ktoré mi boli poskytnuté často nečakane. Je dokonca veľmi ťažké určiť či bolo moje pozorovanie zúčastnené či nezúčastnené. Respondenti v tomto smere brali často iniciatívu do vlastných rúk, samostatne navrhovali aby moje návštevy zahrnovali dlhší pobyt kvôli dôkladnému pochopenia a získaniu všetkých relevantných informácií, či priame zapojenie do činností spojených so zaisťovaním potravinovej sebestačnosti či iných ich aktivít. Napriek tomu, že som sa snažila sústrediť na získanie relevantných dát a udržanie určitého odstupu, nebolo to v určitých chvíľach tak úplne možné. Za svoj pobyt u respondentov som tak bola účastníkom dlhých obhliadok pozemku s odborným výkladom, neformálnych večerných posedení, kŕmenia dobytká alebo rodinného obeda. I respondenti u ktorých som osobne nebola, mali tendenciu ma po ukončení rozhovorov kontaktovať s dodatočnými informáciami, ktoré im prišli relevantné, dopresňovať svoje odpovede či mi navrhovať ďalšie zaujímavé otázky alebo respondentov a poskytovať stále nové zdroje dát.

HĽBKOVÉ ROZHOVORY

Podobne ako u priameho pozorovania sa i u prevádzania hĺbkových rozhovorov nedá povedať, že by moje skúmanie bolo ukázkovou formou daného postupu. Napriek tomu, že rozhovory mali formu pološtrukturovaných rozhovorov s pred pripraveným scenárom, sa ich finálna podoba musela často prispôbiť špecifikám mojich respondentov. Pološtrukturované rozhovory tak boli často spojené s priamym pozorovaním, keďže moji respondenti mali tendenciu odpovedať na moje otázky i konkrétnymi ukázkami. Do rozhovorov sa organicky

zapojovali i členovia domácnosti, ktorý spočiatku rozhovor odmietli. Respondenti mali tendenciu samy generovať ďalšie otázky. Praktický každý podnet bol pre nich, napriek dopredu dohodnutej podobe rozhovoru, možnosťou jak zber mojich dát nejak obohatiť.

Rozhovory tak vždy nakoniec obsiahli celú šírku môjho pripraveného scenára, umožnili mi ale získať i množstvo iných dát. Priemerná doba samotných rozhovorov bola približne dva a pol hodiny. Na náš rozhovor ale nadväzovali i pri prehliadkach pozemkov či ďalšej komunikácii. Súbor dát, ktoré som získali rozhovormi je teda oveľa obširnejší než som z počiatku predpokladala, čím teda čiastočne utrpela jeho koherentnosť. Vďaka živému záujmu mojich respondentov, ktorý mi poskytli rozhovory, a ktorý ma zásobujú upresneniami a doplňujúcimi informáciami kontinuálne, som tak ale bola schopná získať komplexnejšie pochopenie súvislostí preberaných tém.

DOPLNKOVÉ MATERIÁLY, POSKYTNUTÉ RESPONDENTMI

Ako už je zjavné z popisu dvoch predchádzajúcich zdrojov dát, moji respondenti javili živý záujem a to poskytnúť mi v rámci môjho bádania čo najviac relevantných informácií. Naproste oprávnené sa stavali do role expertov a snažili sa mi čo najviac priblížiť ich dosahovania potravinovej sebestačnosti a celkové životné stratégie. Súčasťou mnou získaných zdrojov dát je teda i množstvo fotografií, videí, zdieľaných postupov a návodov, doporučených titulov a ďalších možných respondentov, odkazy na dosahovanie potravinovej sebestačnosti v zahraničí či na ich externých projektoch, permakultúrne experimenty, odkazy na prednášky a semináre spojené s ich snažením, či dokonca študijné programy a vedeckých expertov s pridružených oborov. Táto ich aktivita bola samozrejme pre môj výskum prínosná, predstavovala ale určitú prekážku pri zaistení kvality a transparentnosti zberu a vyhodnocovania mojich dát, keďže náročnosť dokumentácie každého kroku výskumu bola značná. (Hendl 2005:223)

VÝBER RESPONDENTOV

Svojich respondentov som vyberala na základe referenčného doporučenia osôb zaoberajúcich sa tematikou sebestačnosti. Doporučenia som získavala na základe sociálnej siete, ktorú som si vytvorila v rámci navštevovania Akadémie sebestačnosti a permakultúrne zameraných internetových sociálnych sietí ako je permaweb.cz či facebookova skupina

Permakultura. Na základe týchto doporučení som potom pomocou krátkeho pred rozhovoru vybrala tých respondentov, ktorý sa zaoberali potravinovou sebestačnosťou prakticky, trvale a aktívne. Mnoho z pôvodne doporučených respondentov sa potravinovou sebestačnosťou zaoberalo predvážne teoreticky, sezónne či iba o víkendoch, alebo formou pasívnej produkcie (napr. pomocou zmeny víkendovej práce za produkty výroby daného farmára). Týmto spôsobom som získala súbor asi 20-tich ľudí, ktorý mali odpovedať mojim kritériám. Z praktických, ale i metodologických dôvodov, ale v tejto práci pracujem iba s ôsmymi z nich.

Dôvodom ďalšieho oklieštenia môjho súboru bolo niekoľko faktorov, prvým z nich bolo, že niektorý z respondentov svojej potravinovej sebestačnosti dosahovali mimo územie ČR. Niektorý na Slovensku, jeden z nich sa ale, ako vyplynulo z úvodného rozhovoru, čiastočne kvôli zjednodušeniu dosiahnutia svojho cieľa dokonca, presťahoval do teplejšieho podnebia, kde je dlhšie vegetačné obdobie³. Týchto respondentov som vylúčila preto, že táto práca si kladie za cieľ popísať individuálnu potravinovú sebestačnosť v ČR. Predpokladať, že formy dosahovania potravinovej sebestačnosti na území Českej alebo Slovenskej republiky, sa výrazne líšia by ale bolo podľa môjho názoru prehnaným tvrdením. Jak Slováci tak Česi zdieľajú veľkú časť spoločnej histórie, podobné poľnohospodárske podmienky⁴ a v rámci svojho snaženia sa združujú do skupín, ktoré zahrňujú jak Čechov tak Slovákov, vymieňajú si svoje skúsenosti a vzájomne sa navštevujú. Vylúčenie týchto respondentov však bolo pravdupovediac motivované i finančnou a časovou náročnosťou ich zahrnutia. Z podobného dôvodu sa v tejto práci ani príliš nevenujem otázke akejkoľvek reprezentativity na základe geografického umiestnenia svojich respondentov rámci ČR. To presahuje i rámec zvolenej metódy a cieľov tejto práce.

Ďalej som sa rozhodla z mojej práce vylúčiť respondentov, ktorý sa dosiahnutiu potravinovej sebestačnosti venujú kratšie než tri roky. Mojim cieľom bolo pozorovať primárne osoby, ktoré už majú aspoň do určitej miery ustálené stratégie dosahovania potravinovej sebestačnosti a zároveň je pravdepodobné, že toto ich snaženie nie je iba krátkodobou životnou etapou.

³ Obdobie priaznive pre rast a vývoj rastlín.

⁴ Poľnohospodárske podmienky sú závislé predovšetkým na nadmorskej výške. Poľnohospodárstvo v nížinách v oboch týchto štátoch bude teda pravdepodobne podobnejšie než poľnohospodárstvo v rôznych nadmorských výškach v rámci jedného z týchto štátov.

Posledným faktorom bola samozrejme ochota daných osôb so mnou spolupracovať. Musím povedať, že od žiadneho z nich sa mi nedostalo vyslovene zápornej odpovedi. Mnohý z nich však boli značne časovo vyťažený, keďže rozhovory prebiehali v období kedy sú poľnohospodári zaneprázdnený starostlivosťou o svoj pozemok a obživu.

POPIS VYBRANÝCH RESPONDENTOV

Ako už som uvádzala v popise použitých metód zberu dát moja úloha ako výskumníka bola pri návštevách jednotlivých respondentov značne nejasná. Napriek tomu, že som na začiatku jasne predstavila cieľ mojich aktivít, sa postupom času moja rola výskumníka zmenila do role návštevníka či ďalšieho permakultúrneho začiatočníka. To vytvorilo určitý etický problém pri možnostiach práce s mnou získanými dátami.

Skupina respondentov s ktorou som pracovala je ľahko rozoznateľnou nie len na základe svojich osobných údajov, ale i na základe presnejšieho popisu svojich činností. Počet ľudí zaoberajúcich sa permakultúrou a dosahovaním potravinovej sebestačnosti je pomerne nízky. Vďaka vytvoreniu skupín kde som získala svoje referencie na respondentov, a ktoré aktívne pracujú na mapovaní ľudí venujúcich sa týmto aktivitám v Českej republike za účelom ľahšieho vytvárania sociálnych sietí, je určenie konkrétnych osôb na základe celistvého popisu ich činností, veľkosti rodiny, podoby hospodárstva či geografického umiestnenia, pomerne jednoduché. Súčasťou mojich rozhovorov s respondentmi boli pritom i informácie, ktoré by mohli byť zneužiteľné proti nim. Preto v tejto práci budem popisovať tieto charakteristiky mojich respondentov iba obecne a nebudem ich spájať s konkrétnym respondentom.

Napriek tomu si myslím, že je užitočné mojich respondentov v podobe, ktorá neohrozí ich anonymitu, aspoň trochu priblížiť. Všetci z respondentov mali bydlisko v menších obciach či na samotách a vlastnili aspoň 1 hektár pôdy. Spovedala som respondentov z rôznych oblastí Českej republiky a rôznych klimatických podmienok. V súbore sú respondenti z oblasti Třeboňska, Polabia, bývalých Sudet či južnej Moravy. Z ôsmich domácností, kde som prevádzala rozhovory sa iba v jednej, venoval zaopatreniu potravinovej sebestačnosti respondent individuálne. Za rodinu odpovedali jednotlivci či partnerské páry, ktoré sa na dosahovaní potravinovej sebestačnosti podieľali najaktívnejšie alebo ju iniciovali. Rodiny ktoré som skúmala bolo čo sa zloženia týka rôznorodé, boli medzi nimi viacgeneračné rodiny i bezdetné páry. Výrazné výchylky v počte detí či počtu členov domácnosti sa nevyskytli v

žiadnej zo spomínaných rodín. Osobné návštevy prebehli u polovice respondentov, druhá bola spovedaná osobne mimo svoje domácnosti, alebo prostredníctvom video hovoru. Priemerná doba pološtrukturovaných interview pritom bola dve a pol hodiny.

ZISTENIA

PODOBA PERMAKULTÚRNYCH HOSPODÁRSTIEV

Pozemky, ktoré spovedaný respondenti obhospodarovali a teda kde získavali obživu, mali medzi 1 až 10 hektármi, pričom do tohto územia započítavame i krajinné prvky ako les, rybník, a hospodárske či iné budovy. I keď sa konkrétna podoba hospodárstiev jednotlivých respondentov líšila, všetci z nich mali svoje obydlie v priamej blízkosti pôdy, ktorú obhospodarovali. Keďže ani jeden z respondentov neobhospodaroval územie menšie než jeden hektár, boli ich obydlia obvykle umiestnené na okraji obcí či mimo obec, kde sa obvykle nachádzajú poľnohospodárske pozemky tejto veľkosti. Typickým znakom ich obydlí bol väčší počet stavieb rôzneho typu a účelu, pričom nechýbali drobné stavby ako prístrešky, skleníky, kôlne, udiarne či posedy. Tieto stavby neboli koncentrované iba v blízkosti hlavnej usadlosti, ale nachádzali sa i vo vzdialenejších častiach pozemkov. Niektoré z nich slúžili výlučne praktickým účelom, ako je odkladanie nástrojov pre obhospodarovanie danej časti pozemku bez nutnosti ich prenášať späť do hlavnej budovy či priame spracovanie potravín. Iné, boli na pomedzí stavby a niečoho čo by sme snád' mohli označiť za krajinný prvok a nemali žiaden zjavný účel. Boli to napríklad lavičky, posedy, a iné jednoduché objekty, postavené často z neopracovaných materiálov dostupných v danej oblasti. Obhliadky pozemkov boli obvykle doprevádzané príbehmi o ich účele a stavbe. Respondenti pritom zdôrazňovali pôvod materiálov, medzi ktorými boli nielen miestne zdroje ale i recyklovaný stavebný materiál, ktorý získali ako prebytok z iných stavieb, rozložením stavieb, ktoré pre nich už nemali význam, ale i netradičných stavebných materiálov (napríklad sklenené fľašky či pneumatiky). Z prírodných a recyklovaných materiálov neboli však postavené len jednoduché objekty. U pána J. sme sa stretli s obytnou hlineno-slamenou chatkou, ktorú

postavil ako experiment použitia takéhoto druhu stavby v našich podmienkach a ktorú následne prenájal na krátke pobyty záujemcom o tento druh stavieb. Pán M. si zase z miestnych a recyklovaných materiálov postavil udiareň a vonkvnú kuchyňu. Hlavné obytné budovy našich respondentov boli obvykle stavbami, ktoré boli postavené predchádzajúcim majiteľom a využívali teda bežných stavebných materiálov. Z rozhovorov vyplynulo, že tieto budovy boli pri svojom zakúpení súčasnými obyvateľmi často len ťažko obývateľné a nemali funkčné topenie, vodnú či elektrickú sieť, alebo vyžadovali plnú rekonštrukciu niektorých z kľúčových častí obydla ako je strecha, výmena podláh, okien a dverí, a tak ďalej. Tieto nutné zmeny boli pri našich návštevách do značnej miery vyriešené. U niektorých respondentov, predovšetkým u tých, ktorí sa o potravinovú sebestačnosť snažili kratšiu dobu, však boli patrné alternatívne či provizórne spôsoby zaistenia týchto potrieb.

Podobne rozmanité ako budovy bolo i členenie pozemku do častí s rôznym typom poľnohospodárskej aktivity či účelu. U všetkých respondentov sme našli širokú škálu podôb ekosystémov⁵ a vysokú diverzitu jak rastlinných druhov a odrôd, tak živočíchov⁶. Územie v blízkosti hlavného sídla bolo využívané najhojnejšie, vzdialenejšie časti pozemku boli obvykle obstarávané menej či skoro vôbec. Nápadné pritom bolo prepojenie prírodných prvkov s hlavnou obytnou časťou či inými nepoľnohospodárskymi budovami. Toto prepojenie pritom nebolo ako by sa mohlo zdať cielene estetické, ale malo svoju praktickú funkciu. Keďže naše rodiny hojne využívali svojich vlastných výpestkov, mali potrebu mať často používané plodiny čo najbližšie svojho obydla. V blízkosti obydla sa vyskytovali taktiež plodiny či zvieratá, ktoré vyžadovali alebo prosperovali, z častejšej prítomnosti človeka. Bez ohľadu na to či si toho respondenti boli či neboli vedomý rozloženie týchto prvkov bolo obdobné ako doporučované rozloženie zón v dostupných zdrojoch o permakultúrnom designe. Pre lepšiu ilustráciu podoby poľnohospodárskeho usporiadania prvkov, ktoré som našla medzi svojimi respondentmi teda použijem popis zónového systému⁷.

⁵Ekosystém je "funkční soustava živých a neživých složek životního prostředí, jež jsou navzájem spojeny výměnou látek, tokem energie a předáváním informací a které se vzájemně ovlivňují a vyvíjejí v určitém prostoru a čase." (§ 3 zákona č. 17/1992 Sb., o životním prostředí)

⁶ Či už chovaných zámerne alebo voľne žijúcich.

⁷ Podobne ako u mnohých iných permakultúrnych princípov či teórií, není ani u popisu jednotlivých zón pozemku možné, dopátrať sa pôvodného zdroja či autora. Keďže sú permakultúrne princípy do veľkej miery odvodené od pozorovania a replikovania prírodných princípov a fungovania ekosystémov, predpokladám, že je s obecnými princípmi v nej definovanými možné nakladať ako s "ľudovou múdrosťou" a teda sa odkázať iba na

Zóna 0

Táto zóna by mala obsahovať hlavné obydlie a jeho bezprostredné súčasti akými môže byť napríklad skleník, stodola či iné budovy spojené priamo z hlavnou obytnou časťou. Hlavným účelom tejto zóny je poskytnutie obytného priestoru. V rámci tejto zóny je často umiestnený priestor na spracovávanie potravín. Oproti bežným domácnostiam je výrazný podiel skladovacích priestorov, kde sa uchovávaly potraviny na dlhšie obdobie a priestorov určených k úprave potravín do požívateľnej či použiteľnej podoby. Sem zahŕňame napríklad priestor pre spracovávanie živočíšnych produktov, sušenie bylín, nakladanie zeleniny a tak podobne.

Zóna 1

Je zónou ktorá obsahuje bezprostredné okolie hlavného obydlija teda napríklad terasu, vonkavné posedenie či kuchyňu, vnútorný dvor hospodárstva. Je to zóna s najčastejším výskytom svojich obyvateľov a teda najvyššou intenzitou starostlivosti. Najčastejšie druhy plodín v tejto zóne boli čerstvé bylinky, ktoré boli hojne užívané pri každodennom varení a zelenina, ktorá vyžaduje častú starostlivosť či častý zber. Súčasťou tejto zóny boli aj priestory pre domáce zvieratá, relaxáciu a výlučne estetické prvky. Oproti ostatným zónam sme tu mohli nájsť aj cielene pestované okrasné rastliny, alebo rastliny, ktoré sú výrazné svojou estetickou hodnotou, ktoré ale často plnili aj iné funkcie (napríklad tvorba tieňu či ďalšie spracovanie do sušených dekorácií).

Zóna 2

Táto zóna je vlastne tým, čo by sme obvykle označili za záhradku. Jedná sa o zónu, ktorá nevyžaduje tak častú frekvenciu návštev svojich obyvateľov ako zóna 1. Tu sa pestujú menej chúlостivé plodiny, vyžadujúce menšiu starostlivosť. Medzi takéto plodiny patrili u našich respondentov najčastejšie dyne, zemiaky, strukoviny, cukety a iné druhy rastlín, ktorých

konkrétne spracovanie tejto informácie konkrétnym autorom. Vzhľadom k tomu, že som našťudovala viacero týchto popisov zón a ani jeden neodpovedal presne mojim zisteniam, som sa rozhodla ponechať systém delenia, ktorý som našla v literatúre, popis jednotlivých zón ale prispôbiť mojim zisteniam.

pestovanie respondenti obvykle odôvodňovali vysokým výnosom a nízkou starostlivosťou či stratovosťou. Rozmanitosť plodín tu bola veľmi vysoká a odrážala obvykle preferencie a spotrebu danej domácnosti alebo priaznivosť poľnohospodárskych podmienok daného územia. Súčasťou tejto zóny boli v niektorých prípadoch i hospodárske zvieratá najčastejšie hydina, ktorá bola viac či menej úspešne používaná i na zvelebovanie produkcie plodín⁸. Veľmi častým prvkom tejto zóny bol kompost, ktorý sa postupom času menil v hospodársku plochu či hnojenie.

Zóna 3

Tretia zóna je definovaná ako zóna masovej produkcie. Mala by obsahovať plodiny, ktoré pestujú poľnohospodári v prebytku. U potravinovo sebestačných rodín bola obvykle táto zóna venovaná produkcii určenej prevážne ku komerčnému využitiu. Obvykle to boli sady, rybníky či chov hospodárskych zvierat. Táto časť mala obvykle najmenej diverzifikovanú produkciu, vyznačovala sa však špecializáciou na určitý produkt. Túto zónu by som na základe svojho pozorovania a rozhovorov označila ako “pracovnú zónu”. Napriek tomu, že nemusela nutne vyžadovať najviac práce bolo jej obhospodarovanie v mysliach respondentov spojené s určitým “zamestnaním”, pravdepodobne preto, že im obvykle prinášala finančný zisk. U respondentov, ktorých ekonomický príjem nebol závislý na tejto poľnohospodárskej produkcii bola táto zóna obvykle menšia či splývala s druhou alebo štvrtou zónou.

Zóna 4

Toto územie môžeme označiť ako “zóna minimálnej starostlivosti”. Je to územie, ktoré je už mimo každodenný záujem hospodárov. Obvykle sa jedná o les či lúku alebo iný krajinný prvok, ktorý si vďaka intenzívnej činnosti človeka dnes máme tendenciu zameňovať s divokou prírodou. Tato oblasť poskytuje potravinovo sebestačným napríklad divoko rastúce plodiny ako huby, čučoriedky, širokú škálu bylín. Môže byť využívaná ako rozšírená pastvina či ako zdroj dreva a inej biomasy. Táto zóna bola respondentmi označovaná za územie, ktoré z praktických dôvodov nechávali ležať ladom.

⁸ Plnili napríklad funkciu kontroly škodcov, hnojenia či kyprenia pôdy.

Zóna 5

Táto zóna je označovaná ako “divočina”. Mala by sa vyznačovať nezasahovaním človeka, snahou o obnovenie pôvodných druhov a prirodzenej rovnováhy. Napriek tomu, že táto časť je spomínaná v každom popise zón v dostupnej literatúre, niesom si istá či sa mi ju podarilo objaviť aj u mojich respondentov. Mnoho z nich iste malo na svojich pozemkoch časti, ktoré neboli obhospodávané a využívané, obvykle sa ale jednalo len o malú časť pozemku, ktorá sa často nachádzala na hraniciach s pôdou, hospodársky využívanou inými osobami. Najbližšie k definícii divočiny sa dostávali tí respondenti, ktorí žili na samotách a susedili s väčšou plochou lesa či dokonca chránenej oblasti. Vytýčenie hraníc pozemku u týchto respondentov však nebolo úplne jasné a tak neviem posúdiť či táto “divočina” bola súčasťou nimi spravovaného územia.

Tieto zóny sú v rámci teoretického modelu usporiadané prevážne koncentricky. Nápadná je pritom jeho až neuveriteľná podobnosť sociologicky známejšiemu koncentrickému modelu mesta, ktorý predstavil Ernest Burgess. Podobne ako Burgessov model je i permakultúrny zónový model do určitej miery idealizovaným modelom reality. Obe modely slúžia k popisu využitia priestoru či územia človekom obe však v inom merítku. Jednotlivé zóny majú rôzne funkcie, ktoré su do veľkej miery závislé na vzdialenosti od stredu modelu teda “centra” daného územia. V permakultúrnom modeli je týmto centrom hlavná obytná časť. Podobne ako Burgessov model, je ale i tento model len teoretickým načrtnutím tohoto usporiadania a nedá sa uplatňovať do detailu na každý mnou skúmaný prípad. Využitie územia respondentami sa do veľkej miery orientovalo i podľa tvarov obhospodávaného pozemku, jeho geografických a biologických vlastností a mnohých ďalších drobných faktorov, akými bolo napríklad umiestnenie budov predchádzajúcim majiteľom či krajinných prvkov. Mnoho z nich ma pritom upozorňovalo, že toto usporiadanie nie je trvalé. Vytváranie týchto zón bolo pre nich sústavnou silne organickou činnosťou, ktorá bola plne závislá na ich potrebách, schopnostiach a možnostiach ako jednotlivcov či rodín. Napriek teoretickému ukotveniu ich činnosti som u žiadneho z respondentov nepostrehla, že by sa pri spravovaní svojho územia riadili nejakým striktným teoretickým modelom. Môžeme teda predpokladať, že rozloženie a funkcie jednotlivých zón skúmaných respondentov vypovedali o prirodzených potrebách spojených s ich životným štýlom orientovaným na potravinovú sebastačnosť.

Individuálna potravinová sebestačnosť permakultúrne orientovaných rodín a jednotlivcov v Českej republike

Ako už som uvádzala v úvode potravinová sebestačnosť jednotlivcov či rodín je daná pomerom vlastnej produkcie potravín vzhľadom k spotrebe potravín. Táto definícia sa zdá byť veľmi jednoduchou, dosadenie jednotlivých hodnôt je ale značne zložitá.

Produkcija potravín danej jednotky, v našom prípade rodiny či jednotlivca, by sa dala len veľmi ťažko zhodnotiť pomocou obvyklých prehľadných tabuliek s výpisom jednotlivých plodín a vyprodukovaného množstva danej plodiny. Jednak by zber takýchto dát vyžadoval dlhodobú a pracnú spoluprácu respondentov, na druhú stranu by aj tak nebol schopný objektívne posúdiť produkciu potravín danej rodiny. Tento postup za prvé zanedbáva kvalitatívny aspekt produkcie, za druhé není schopný obsiahnuť produkciu všetkých plodín, ktoré sú našimi respondentami využívané neštandardnými spôsobmi .

Skúmané osoby dosahujúce potravinovej sebestačnosti na individuálnej úrovni v Českej republike sú nesporno označiteľní za poľnohospodárov či farmárov. Ich využívanie plodín na základe permakultúrnych princípov je ale značne odlišné od toho, s ktorým by sme sa mohli stretnúť pri monokultúrnej produkcii plodín určenej na ďalšie spracovanie, a ktoré sa obvykle s týmito pojmy spojujú.

Pokiaľ by sme chceli zhodnotiť produkciu poľnohospodára, ktorý sa venuje výlučne pestovaniu zemiakov a je teda monokultúrnym pestovateľom, stačilo by jednoducho zistiť koľko kilogramov zemiakov vypestoval v danom období. Táto hodnota, teda množstvo danej plodiny je pre monokultúrneho pestovateľa kľúčová. Určitú rolu hraje iste i kvalita produkcie. Pokiaľ bude napríklad daná plodina napadnutá chorobou, ktorá bude ovplyvňovať jej trvanlivosť alebo chuť, bude pravdepodobne vyhodnotená ako nepoužiteľná, keďže nespĺňa parametre výroby, stanovené obvykle externým odberateľom, a do čistej produkcie by sme ju teda nepočítali.

Podobne môžeme samozrejme postupovať i v prípade permakultúrneho pestovania. Oproti monokultúrnemu pestovateľovi sa ale táto produkcia nemusí riadiť externými požiadavkami na množstvo či kvalitu danej plodiny, jej využitie a teda zahrnutie do produkcie nieje závislé

na splnení špecifických požiadavok odberateľa. To či je daná plodina využiteľná alebo nie je plne závislé na posúdení pestovateľa, ktorý je zároveň spotrebiteľom. V prípade, že je kvalita jeho plodín nižšia než predpokladal, obvykle pre ňu napriek tejto okolnosti nájde iné využitie pri produkcii iných druhov potravín, napríklad ako krmivo pre dobytok, súčasť kompostu alebo sa proste zmieri s použitím menej kvalitnej plodiny. Bude jeho produkcia, v tomto prípade vyššia alebo nižšia ako produkcia monokultúrneho pestovateľa?

Ďalším faktorom pri hodnotení produkcie je produkovanie plodín, ktoré sú tak povediac nezamýšľané. Monokultúrne pestovanie vyžaduje často likvidáciu akéhokoľvek druhu iných rastlín, ktoré by mohli s pestovanou plodinou súperiť o živiny či zaberat' jej miesto. Za týmto účelom je bežné používanie plošných herbicídov, ktoré zlikvidujú akékoľvek iné rastliny, ktoré by mohli v danej pôde samostatne rásť. Skrátka odstránia burinu. Za buriny je pritom považované čokoľvek čo nie je želanou plodinou. Tieto plodiny, pokiaľ sa vyskytnú, nie je samozrejme možné započítať do produkcie daného poľnohospodára, keďže pre tieto plodiny nemá žiadne uplatnenie.

Naopak pokiaľ by sme túto nezamýšľane získanú plodinu chceli vyradiť z výpočtu produkcie našich respondentov, často by sme opomenuli dôležitú i keď asi nie príliš rozsiahlu časť ich reálnej spotreby.

Tento poznatok bol jeden z prvých, ktorý mi moji respondenti poskytli. Pri snahe dopátrať sa aspoň približného odhadu koľko svojej spotreby si zaistujú zo svojich vlastných zdrojov sa mi obvykle nedostalo žiadnej priamej odpovede. Táto otázka bola pre respondentov zložitá z niekoľkých dôvodov a odpoveď na ňu sme museli hľadať v komplexnom systéme ich produkcie a spotreby.

V piatich z 8 hospodárstiev, ktoré som skúmala bola zóna 1 a 2 určená predovšetkým na vlastnú spotrebu, zóna 3 potom bola využívaná viacmenej ku komerčným účelom. Tento komerčný účel obvykle spočíval v intenzívnej produkcii jedného typu produktu (nie však jedného rastlinného či živočísneho druhu). Stretla som sa napríklad s chovaním ošípaných, produkciou byliniek či ovocnými sadmi. Pokiaľ by produkty tejto tretej zóny využívali respondenti iba k svojej vlastnej spotrebe, určite by nehľadovali. Ich strava by, ale prirodzene nebola príliš pestrá. Stav kedy, sa rodina živí po celý rok iba bravčovým mäsom nie je pravdepodobne trvale udržiteľná a ani neodpovedá definovaniu potravinovej sebestačnosti v rámci tejto práce. Pokiaľ by sme porovnali produkciu a spotrebu našich respondentov týmto

spôsobom, niektorý z nich by vďaka svojej komerčnej produkcii pravdepodobne mohlo byť označených za plne sebestačných. Realita ich životov však bola trochu zložitejšia.

Ani jedno z hospodárstiev, ktoré som navštívila, svoju spotrebu neuspokojovalo iba na základe vlastnej produkcie a neboli teda plne potravinovo sebestačný. Pripomeniem, že respondenti, ktorých som spovedala boli vybraný do veľkej miery na základe toho, že ich primárnym znakom nebola “dobrovoľná skromnosť” teda obmedzenie spotreby, ale dosahovanie potravinovej sebestačnosti vďaka uspokojovaniu celej škály svojich potrieb na základe vlastnej produkcie.

Na základe hĺbkových rozhovorov a pozorovania domácností respondentov som zistila, že ich potravinová spotreba sa signifikatne nelíši, od iných domácností, ktoré sa potravinovou sebestačnosťou nezaobierajú. Väčšina respondentov na otázku o zložení ich stravy reagovala odpoveďou, že ich strava je “úplne normálna”. Túto skutočnosť som si overovala priamim pozorovaním u respondentov, ktorých som navštívila osobne a ktorý ma svojou stravou často i pohostili. U všetkých respondentov a predovšetkým u tých s ktorými som osobné stretnutie neobsolvovala, som túto skutočnosť overovala otázkou zameranou na popis “bežného jedálneho lístka” a “jedálneho lístka toho konkrétneho dňa”.

Ich strava obvykle zahŕňala vysoké percento jedál z vlastnej rastlinnej výroby. Výrazným prvkom jedálneho lístka u domácností, ktoré sa zaoberali i komerčným pestovaním či chovom zvierat boli produkty, na ktoré sa v rámci tejto činnosti sústredili. Vo využívaní týchto produktov boli značne kreatívny. Spracovávanie týchto produktov bolo pre nich často tým čo by sa dalo označiť za ich “zamestnanie”, vedomosti a schopnosti spojené s touto činnosťou potom považovali za súčasť svojej “profesionálnej hrdosti”.

Napríklad u chovateľa ošípaných bolo súčasťou produkcie potravín i samostatné spracovanie mäsa. Zdôrazňoval, že jeho činnosťou nie je len chov prasidiel, ale aj ich odborné spracovanie od porážky až po priamu tvorbu produktov z ich mäsa. Súčasťou jeho hospodárstva bol priestor určený na “zabíjačku”, ktorú pokiaľ to bolo možné pojímal vždy ako možnosť jak tieto svoje schopnosti odovzdať ďalším ľuďom. Pozornosť, ale venoval i mnohým iným aspektom produkcie ako bola napríklad strava či množstvo pohybu zvierat, ich reprodukcia a šľachtenie, tvorba druhotných produktov. “Všetchno si tady děláme samy” chválil sa pán Z. “Pro mě je důležitý mít kvalitní stravu”. Sebestačný nie len v produkcii ale i spracovaní boli i iní respondenti. Pestovatelia ovocia produkovali napríklad ovocné šťavy, džemy, alkohol či sušené ovocie. Pestovatelia byliniek, sa dokonca pustili i do tvorby prírodnej kozmetiky.

Silný vzťah k spracovávaniu potravín sme našli ale i u respondentov, ktorý sa komerčnej produkcii potravín skoro nevenovali. Túto aktivitu osvetľovali praktickou potrebou uchovať dané potraviny v stave vhodnom k spotrebe. Všetci respondenti sa zaoberali sušením, zaváraním, udením, nakladaním či inou formou uchovávanía a spracovanie potravín. Tomu odpovedali i značné skladovacie priestory ich domácnosti. Táto ich činnosť pridávala ich produktom ďalšiu hodnotu a to nie len v ich očiach, ale i v očiach prípadných zákazníkov.

Domáca či obecne nepriemyselná výroba, bola v ich očiach zárukou kvality. Stretli sme sa ale i so situáciami kedy respodenti svoj produkt nehodnotili ako kvalitnejší než ten čo by si mohli kúpiť v bežných sieťach obchodov s potravinami. Dôležitejšie než kvalita pre nich ale v tomto prípade bolo, že je tento produkt z ich vlastných zdrojov.

Jednou z najvýraznejších odchýlok v jedálničku skúmaných osôb bolo využívanie nezamýšľaných plodín, ktoré som spomínala pri porovnávaní permakultúrnej a monokultúrnej produkcie. Respondenti ktorých som spovedala považovali za súčasť svojej produkcie nie len plodiny, ktoré cielene pestovali ale i rastliny, ktoré im na pozemku rástli bez ich pričinenia. Veľmi hojné bolo využívanie jedlých planých rastlín ako je napríklad púpava, hviezdica prostredná, žihľava, medvedí cesnak, čierny bez, kapsička pastierska, kozonoha hostcová⁹, a mnoho ďalších. Zahnutie týchto rastlín, ktoré su obvykle považované za burinu, do ich jedálničkov pritom v samotných rozhovoroch nebolo nijak zdôrazňované. Pri rozhovoroch sa respondenti vyjadrovali o rastlinách ako celku, prípadne používali označenia “bylinky”. Zdalo sa teda, že ich používanie rastlín sa príliš nelíši od bežných farmárov či záhradkárov. Pri obhliadkach pozemkov ma, ale zarazilo množstvo tejto buriny, predovšetkým v menej navštevovaných zónach. Množstvo týchto rastlín bolo niekedy tak vysoké, že pôda využívaná k cielenému pestovaniu bola v rámci pozemku nerozoznatel'ná od svojho okolia. Ako človeka, ktorý vyrastal v prostredí zahradničenia založenom na neustálom plení, presadzovaní, zalievaní, do riadkov usporiadaných plodín a pridávania hnojív, ma takýto prístup značne prekvapil a považovala som ho zprvu za dôsledok nedostatočných zdrojov pre obhospodarovavanie danej časti pôdy. Čo bolo však v mojich očiach zanedbaným záhonom, bolo v očiach mojich respondentov vysoko prosperujúcim a plodiacim územím. Rastliny, ktoré by bežný záhradkár považoval za nepríjemnosť boli mojimi respondentami často popisované ako užitočné a vysoko cenené plodiny. Narozdiel od plodín, ktoré pestovali vedome totižto nevyžadovali vôbec žiadnu prácu, rásli na svojom stanovisku bez jediného

⁹ Názvy rastlín uvádzam vo forme v akej ich uvádzali respondenti, teda nie vždy z druhovým označením.

zásahu človeka a napriek tomu plnili svoju funkciu. Dôležitou súčasťou využívania týchto rastlín bola aj ich hodnota ako krmiva pre zvieratá či liečivé účinky. Pokiaľ sa jednalo o rastlinu nevhodnú k akejkoľvek spotrebe či priamemu využitiu poslúžila aspoň ako súčasť kompostovacieho procesu.

Vzhľadom k tomu, že štúdie skúmajúce trvalú udržateľnosť produkcie považujú živočíšnu produkciu za náročnejšiu (Pimental a Pimental, 2003). som predpokladala, že medzi respondentami, ktorý sa snažia o dosiahnutie potravinovej sebestačnosti nájdeme i takých, ktorý mäso a teda chov zvierat zo svojej produkcie vylúčili. Táto moja hypotéza sa ale ani u jedného z respondentov úplne nepotvrdila. Živočíšnu produkciu sme našli u každého z našich respondentov, a to i u tých, ktorý sa priznávali k dlhodobej vegetariánskej či veganskej strave v minulosti či mäso spotrebovávali len minimálne i v súčasnosti. Zaujímavé ale bolo zistenie, že niektorí naši respondenti dokonca označili mäso za jeden z produktov, ktoré si zaobstarávali radšej mimo svoj pozemok. Dôvodom, ale nebolo nemožnosť zaistenia uspokojenia týchto potrieb z vlastných zdrojov, ale ich nevoľa požívať mäso zvierat, ktoré chovali. Tým nechcem povedať, že tieto zdroje masných produktov nevyužívali. Dávali však prednosť konzumácii mäsa zo zvierat, ku ktorým nemali citový vzťah. Tento zvláštny dvojité meter asi najlepšie objasňuje príbeh pana B. “Na pozemku máme dva rybníky, vždy na večer chodíme k jednému házet kaprům chleba. Oni nás tam vždy čekaj, už vystrkujú hlavy. Ty z toho rybníku ale nejíme, to jsou jak kamarádi.....Občas si dáme rybu z toho druhého”. Naopak, príbeh manželov J. ukazuje druhú stránku mince vnímania konzumácie mäsa. “My jsme byly vegetariáni asi, no asi, skoro 10 let, pak jsme se přestehovali a zjistili jsme, že bez těch zvířat to jde těžko. Tak jsme si koupili nějakou drůbež.”....”No a jak přišli děti tak jsme mäso už jedli. On to člověk začne pak vnímat jinak. První slepice nám skoro všechny požrala liška. Tak pak už si na tu smrt člověk nějak zvykne.” U oboch týchto rodín bolo zaujímavým poznatkom i to, že ich konzumácia mäsa bola do veľkej miery ovplyvnená tým, že mali deti vo vekom rozmezí medzi 2 a 10 rokmi. Obaja týto respondenti zmieňovali rozdielny prístup detí ku konzumácii mäsa z vlastných zdrojov. Pan B. mal takýto prístup “No normálně je jíme (slepice), ale ty co si děti oblíbí, ty ne. Vždy je nějaká, kterou mají tak nějak radši, ta má třeba i jméno, a ta se nejí, ta se nechává.” Pan B. zároveň priznával, že mäso bežne získavali mimo svoje vlastné zdroje. Manželia J., ktorý boli v minulosti vegetariánmi mali rozdielne skúsenosti “No my to mäso zas tak často nemáme, takže ty děti to pak když ho máme nějak neřeší. Spíš se těší.”. Jediný z našich respondentov, ktorý sa mohol považovať za potravinovo sebestačného čo sa produkcie mäsa týka bol pan Z., ktorý sa venoval i komerčnej produkcii

bravčového mäsa i ten ale priznal, že si svoj mäsný jedálničiek z času na čas rád spestrý iným než vlastným produktom.

Za najväčšiu prekážku pri dosiahnutí úplnej potravinovej sebestačnosti teda respondenti označovali produkty, ktorých produkcia je veľmi náročná či nemožná. Medzi tieto radili napríklad múku, čokoládu či iné pochutiny, soľ, cukor, tropické ovocie a zeleninu, syry z dlhou dobou zrania či hovädzie mäso. Tieto produkty teda získavali nákupom v dostupných potravinových reťazcoch či pomocou barterového systému.

Ekonomická situácia potravinovo sebestačných

Z tohoto popisu produkcie potravín, je snáď zjavné, že takáto činnosť či dosahovanie cieľa potravinovej sebestačnosti zaberá značný čas a vyžaduje značné zdroje. Ako som uviedla vyššie nie všetci moji respondenti sa venujú produkcii potravín i za komerčnými účelmi, a teda zdroj ich ekonomických príjmov nieje vždy spojený primárne s ich poľnohospodárskou činnosťou. Z rozhovorov som zistila, že všetci moji respondenti sa pre potravinovú sebestačnosť rozhodli dobrovoľne a nie vplyvom okolností, ktoré by mohli byť napríklad prevzatie tohoto cieľa od rodiny. Niektorý síce zdedili určitú časť svojich nemovitostí, tie však neboli prispôsobené na produkciu potravín či trvalé obývanie. Obvyklým popisom toho jak vyzeral začiatok ich cesty za potravinovou sebestačnosťou bolo nast'ahovanie sa do len veľmi ťažko obytných podmienok. Ani jeden z mojich respondentov pritom nemal z počiatku dostatočné finančné prostriedky k tomu aby tento stav svojho obydľia zmenil. Príbeh pana J. je v tomto smere snáď najzaujímavejší "Když jsem se nastěhoval byla to prakticky ruina. Nemělo to vodu, elektřinu, dalo se tam sice topit v kamnech, ale ani okna jsem neměl všechny, střecha potřebovala vyměnit. Všichni si mysleli, že jsem se zbláznil. Ještě k tomu jsem se nastěhoval v podstatě v zimě, na samotu, takže ve vesnici říkali, jestli to vůbec přežiju." Obdobné príbehy ťažkého prechodu boli súčasťou príbehov všetkých respondentov, keďže ani jeden z nich nemohol dosahovať svojho cieľa bez značnej investície finančných ale i iných zdrojov. Investície do prispôsobenia bývania či pozemku (napr. oplotenie) boli značné. Ani jeden z našich respondentov sa pre potravinovú sebestačnosť nerozhodol v dobe kedy mal pripravenú dostatočnú finančnú rezervu pre realizáciu celého ich plánu na začiatku svojho snaženia. Zároveň väčšina z nich opustila či nemala stále zamestnanie a teda ani

pravidelný finančný príjem. Ocitli sa tak v neľahkej životnej a finančnej situácii. Pan Z. dokonca priznal “No, jednu dobu to bolo ťažšie. Nejťažšie asi bolo keď jsme začínali, peněz moc nebylo, ani toho jídla ne. To jsem to lepší nechal dětem a já jedl brambory s otrubama.”

V dobe mojich návštev však už ani jedna z rodín takéto problémy neriešila. Domy, ktoré som navštívila sa nijak výrazne nelíšili od iných usadlostí v blízkom okolí a ich základné životné potreby boli plne zabezpečené. Pan Z., ktorý sa na svoju cestu za potravinovou sebestačnosťou vydal už v 90-tych rokoch, už dávno netrpel nedostatkom (na počesť mojej návštevy dokonca navrhoval zabiť a zjesť prebytočného kohúta) a jeho dom bol po plnej rekonštrukcii, ktorá zároveň obsahovala úpravu miestností pre návštevy či čiastočné zprovoznenie bývalej krčmy. Napriek tomu, že spovedaný respondent sú pomerne malým vzorkom, som videla určitý vzťah medzi zlepšovaním ich finančnej situácie a dobou, ktorú strávili týmto spôsobom života. Je samozrejme možné predpokladať, že iní možní respondenti, ktorí sa snažili o dosiahnutie potravinovej sebestačnosti, a neboli tak úspešní ako nami spovedané osoby sa tohoto cieľa proste vzdali či neboli dostatočne úspešní k tomu aby ich náš referenčný výber dokázal odhaliť.

To sa mi v priebehu rozhovorov čiastočne potvrdilo. Niektorý z respondentov sa kvôli možnostiam vzájomnej výpomoci, predávania skúseností či výmeny tovaru zaujímali o iných ľuďoch z ich okolia, ktorí sa rozhodli pre podobný spôsob života a popisovali, ich nespokojnosť súvisiacu s ekonomickou neistotou a následným odklonom od potravinovej sebestačnosti.

Ako si teda zaistovali ekonomickú stabilitu naši respondenti? Tí, ktorí sa rozhodli pre komerčný predaj svojej produkcie, obvykle ťažili predovšetkým z vlny záujmu o ich produkty, ktoré predávali reštauráciám, na farmárskych trhoch či súkromníkom ochotným zaplatiť vyššiu cenu za domáce produkty. Ďalším zdrojom príjmu bolo vykonávanie povolania, ktoré časovo a organizačne nekolidovalo s prácou nutnou na produkciu potravín. V našom súbore boli respondenti žiaci sa v oblasti informačných technológií, remeselníci či umelci. Mnoho z respondentov dokázalo premeniť v ekonomicky ziskové iné než poľnohospodárske produkty svojej práce. Ich záujem o prírodné systémy využívajú pri navrhovaní designov záhrad, parkov, poľnohospodárskych usadlostí. Píšu články o permakultúre, chovaní zvierat, pestovaní rastlín, používaní bylín a ich účinkoch, využívaní alternatívnych zdrojov, vydávajú knihy, usporiadávajú či prednášajú na rôznych kurzoch a seminároch. V zdroj príjmu tak často menia vlastné skúsenosti a dovednosti, ktoré získali vďaka dosahovaniu cieľa potravinovej sebestačnosti.

Ani jeden z našich respondentov nevedel s istotou určiť, ktorá z týchto aktivít je hlavným zdrojom jeho príjmov. Každý z nich sa venoval mnohým činnostiam, z ktorých im plynul finanční príjem. Tieto činnosti obmeňovali na základe svojich aktuálnych potrieb či preferencií a obvykle prirodzene vyplynuli z ich aktivít. Pán B. napríklad zistil, že je jednoduché a výnosné dodávať čerstvé bylinky do okolných reštaurácií. Táto jeho činnosť by ale nedokázala zaistiť jeho finančné potreby, preto sa na nepravidelnej bázi venuje viac výnosnému navrhovaniu projektov pre záhrady či parky. Táto činnosť ale vyžaduje aby cestoval po republike a znemožňuje mu tráviť čas na svojom pozemku a s rodinou. “No tak kedyž udeľám nejakej projekt, tak nám to nejakou dobu vydrží, až je potreba tak shánim ďalší.” Pán M., ktorý sa venuje informačným technológiám sa sústreďuje zase na krátkodobé projekty, ktorými sa zaoberá predovšetkým v zimnom období, kedy jeho pozemok nevyžaduje toľko starostlivosti. Jeho žena sa naopak sústreďuje na rozmanitú umeleckú činnosť, ktorá je pretkaná prírodnými motívmi a materiálmi.

Ekonomická situácia potravinovo sebestačných súvisí samozrejme i s ich nárokmi. Keďže si do veľkej miery zaistujú potraviny z vlastných zdrojov, táto položka ich rozpočtu nie je úplne závislá na tom aký je ich finančný zisk. Peniaze sú v ich domácnostiach spotrebované len na potraviny, ktoré si nie sú schopný zaistiť samostatne. Podobne je to i s nákladami na bývanie. Ako vieme, všetci žijú vo vlastnom obydlí, výdaje na neho sú teda spojené len s platením daní, výbavou či rozšírením alebo rekonštrukciou budov. I v tomto smere nehrajú, ale ich finančné prostriedky vždy kľúčovú rolu. Vďaka produkcii dreva či používaniu prírodných, recyklovaných či alternatívnych materiálov je i táto časť ich rozpočtu do určitej miery nezávislá na ich finančných príjmoch. Pri rozhovoroch a obhliadkach mali respondenti tendenciu vyzdvihovať tie časti ich domácnosti, ktoré si podobne ako potraviny, zaistili svojpomocne. Niektoré z týchto vecí bola pôvodom veteš, ktorú dostali spolu s pozemkom a opravili, niektoré boli veci darované či vymenené, niektoré zase vytvorené z materiálov čo našli v okolí. Jeden z našich respondentov sa dokonca venoval predaju dekoratívnych skulptúr do interiéru a exteriéru, ktoré vytváral z materiálov na jeho vlastnom pozemku.

Podobne je to i s energiami. Predovšetkým tí z našich respondentov, ktorých obydlia boli vzdialenejšie od obce využívali hojne solárnych panelov, topenie pomocou tuhých palív či solárneho ohrevu vody a podobne. Možno práve preto, že sa tieto ľudia museli zpočiatku spokojiť s poľnými podmienkami v ich domácnostiach, našla som u nich niekoľko alternatívnych nástrojov, ktoré nahradzovali prístroje využívajúce elektrickú energiu. Tieto sa

líšili podľa špecifik danej domácnosti. Všeobecne by sme však mohli tvrdiť, že tieto nástroje boli využívané pokiaľ boli považované za funkčnejšie či efektívnejšie než ich elektrický protipól. K takým patrili predovšetkým prístroje umožňujúce spracovávanie potravín, ktoré ale v očiach našich respondentov len ťažko mohli nahradiť kvalitu ručnej práce. Vďaka priestornosti svojich nemovitostí si tieto domácnosti mohli dovoliť obísť sa bez niektorých prístrojov, ktoré by boli nutné pre vykonanie určitých úkonov v rámci menších priestorov. Napríklad sušenie bylín či ovocia, ktoré je náročné na čas a priestor nebolo nutné z praktických dôvodov urýchľovať elektricky napájanými sušičkami či obdobnými prístrojmi. Použitie týchto “prírodných metód” náročnejších na čas pritom často znamenalo dosiahnutie vyššej kvality výrobku a teda i prípadného vyššieho zisku.

V rámci svojej poľnohospodárskej činnosti vlastnili samozrejme mnoho nástrojov a strojov, ktoré nevyužívali iba ľudskej energie. Ich pozemky však kvôli nemonokultúrnej povahe neboli vhodné na používanie masívnych riešení, ktoré by sme mohli nájsť u monokultúrnych pestovateľov. Svojou povahou sa blížili skôr strojom, ktoré používajú záhradkári. Snad' najlepším príkladom používania nástrojov je spôsob sečenia pôdy. Monokultúrny pestovatelia využívajú k tomuto účelu najčastejšie sekacích strojov, ktoré musia zvládnuť plochu rovnakú alebo mnohonásobne väčšiu než majú k dispozícii moji respondenti, v pomerne krátkom časovom úseku, ktorý je pre sekanie vhodný či vyhradený. Záhradkári si zase k údržbe svojej záhradky pravdepodobne kúpia niektorú z mnohých modelov osobných sekačiek. Tie sme našli i v domácnostiach našich respondentov, vedľa nich ale obvykle stála ručná kosa, ktorá je na rozdiel od elektrických kosačiek použiteľná na rôzne dĺžky trávnatého porastu. Veľkú plochu ich pozemkov pritom boli schopné spásť i ich hospodárske zvieratá, ktoré z praktických dôvodov určite nenájdeme príliš často u záhradkárov, ktorý sa tejto aktivite venujú iba ako koníčku. Tieto nástroje boli zároveň často menej náročné na údržbu a dali sa pomerne ľahko opraviť.

Ďalším bežným výdajom u iných prevažne monokultúrnych chovateľov či pestovateľov je napríklad nákup semien, hnojív, postrekov, herbicídov, látok na podporu rastu, krmív a tak ďalej. Tieto výdaje sú však do veľkej miery spojené práve s povahou tejto činnosti, ktorá nedovoľuje využiť prírodných riešení týchto problémov. Ako som písala vyššie, permakultúrny pestovatelia mnoho bylín, ktoré sú bežne označované za burinu, považujú za užitočné a majú pre nich využitie. Je teda prirodzené, že sa ich nepotrebuju zbavovať pomocou často veľmi nákladných herbicídnych prostriedkov. Naopak vďaka prepojenosti jednotlivých prvkov pri svojom hospodárení, ktoré kopíruje prírodné systémy, môžu túto

burinu využiť napríklad i ako krmivo pre hospodárske zvieratá či stavebný materiál. Možností je mnoho a sú závislé iba na kreativite daného permakultúrnika. Tam kde by systémy oddelenej produkcie videli problém, ktorý by bolo nutné riešiť, vidia permakultúrny poľnohospodári skoro určite možnosť ďalšieho využitia. Respondenti sa použitiu týchto metód skalopevne nevyhýbali, niektorý z nich tieto prostriedky dokonca používali. Obvykle ale v možnosti, ktoré by sa dalo označiť za zanedbateľné “No keď to už opravdu nejde jinak, tak to použiju. Ale to množství je tak malé, že bych se klidně mohl označit za ekozemědělce.” tvrdil pán P.. Iný z respondentov boli na využívanie týchto prostriedkov prísnejší. “Můj názor je ten, že na zahradě to bez roundupu jde. Zahradníci tvrdí, že například ve městech to bez něj nejde, protože na ruční práci nejsou lidi a je moc drahá.” “Je to o pohledu na svět. Například z našich pozemků by byl průměrný člen skupiny zahradní architektura (odkazuje na skupinu na sociálních sítích) zděšený....hned by nám to tady postříkal, vyplel, vybetonoval a přesázel...ale nám se tady žije dobře.” “Zarostlé to máme, ale díky tomu jsem dnes mohl sklidit 1kg bršlice a udělat z ní "leaf curd" ” osvetľoval svoj prístup pán M. Obecne by sa dalo tvrdiť, že permakultúrnik sa pred použitím riešení problémov z iných zdrojov, snaží danú situáciu premeniť v pre neho výhodnú alebo ju vyriešiť pomocou zdrojov dostupných na jeho vlastnom pozemku. Aspektom pri rozhodovaní o použití vlastných zdrojov je určite i ekonomická a organizačná stránka vecí. Dovozy ani kúpa týchto materiálov obvykle nie je zadarmo a na ich použitie je nutné počkať do doby než ich dodávateľ dodá.

Podobný fenomén som mohla často pozorovať i pri spotrebovávaní iného tovaru. Pokiaľ to bolo možné dávali respondenti prednosť produktom, ktoré si mohli zaopatriť alternatívnou cestou. Pomerne bežné bolo nakupovanie vecí z druhej ruky, v second-handoch, bazároch či na špecializovaných internetových stránkach. Ďalším zo spôsobov získavania tovaru bola smena a darovanie. Ani jeden z týchto systémov však nemal u žiadneho z respondentov nejaký ustálenejší vzorec využívania. K smene a darovaniu dochádzalo obvykle náhodne na základe konkrétnej situácie. Napríklad chovateľ ošípaných umožňoval svojim zákazníkom si svoje prasa kúpiť či “adoptovať” hneď po narodení a mať ho u neho len v opatere. Za takéto prasiatko, ktorého zakúpenie zahŕňovalo celý proces jeho chovania až po zabíjačku, ktorej sa musel majiteľ povinne zúčastniť, bolo možné platiť peniazmi. Jeho cena sa však snižovala na základe iných služieb či tovaru, ktoré bol daný majiteľ schopný chovateľovi poskytnúť. Tým mohlo byť napríklad krmenie pre zvieratá, stavebný materiál, produkt výroby daného kupujúceho či služba v podobe práce na chovateľovom pozemku. Tieto podmienky záviseli

vždy plne na dohode s konkrétnym človekom a na konkrétnej situácii. Jeden z majiteľov prasiatok bol napríklad majiteľom čajovny a s chovateľom sa dohodol, že bude pre jeho dobytok nosiť čajové listy, ktoré je možné využiť ako súčasť krmiva. Chovateľ tento návrh prijal a zároveň pojal ako experiment, či bude tento nový potravinový doplnok mať vplyv na chuť mäsa. Prístupnosť podobných návrhom potvrdili aj všetci ostatní respondenti, väčšina z nich si ale sťažovala na predvídateľné problémy barterového systému, ktorými je predovšetkým nezhoda v potrebách jednotlivých meniacich. Niektorí respondenti sa snažili vytvoriť systematickejšiu podobu výmenného systému potravín, zistili ale, že predpoklad, že iný hospodár bude mať na výmenu plodiny, o ktorú by mali záujem, sa obvykle nepotvrdí. Hospodári sa v rámci jedného regiónu obvykle zameriavajú na podobné plodiny a keďže majú rovnaké podnebné podmienky a mnoho iných faktorov, ktoré ovplyvňujú množstvo výnosu, bolo pravdepodobné, že plodiny, ktorým sa v danom roku nedarilo u mojich respondentov, na tom nebudú oveľa lepšie u iného poľnohospodára. Predstava, že potravinovú sebestačnosť je možné dosiahnuť i vďaka barterovému obchodu, je značne omedzená realitou. Okrem nedostatočnej diverzity tovaru, ktorý boli ochotný jednotliví účastníci barterového obchodu vymeniť, bol problém i s nedostatočným počtom meniacich, ktorý by boli ochotný či schopný vymieniť tovar pravidelnejšie bez nutnosti prevozu na dlhšie vzdialenosti. Výmenný obchod teda moji respondenti určite vítali a podporovali, ich aktívne zapojenie ale bolo obmedzené týmito skutočnosťami a teda netvoril príliš veľkú časť ekonomiky ich domácnosti. Napriek tomu považovali výmenu tovaru za veľmi podstatnú súčasť ich životov, keďže im poskytoval možnosť naviazovania nových užitočných sociálnych väzieb. Vysoká diverzifikácia príjmov mojich respondentov bola určite ovplyvnená i náhodnými výmenami či darami, ktoré získali. Jeden z mojich respondentov, ktorý javil silný záujem o recykláciu a prepoužívanie materiálov, mi v rámci popisu svojho dňa predstavil svoj plán rozobrať starý skener darovaný od jeho známych a jeho súčiastky využiť pri recyklácii kovov a tvorby či opravy iných prístrojov. Súčasťou tohoto prepoužívania bola spolupráca s jeho synom predškolského veku, ktorý mal možnosť sa celého procesu aktívne účasniť. Tento sklon k určitému druhu kreatívneho vetešníctva som postrehla u všetkých mojich respondentov. Nie všetci sa tejto aktivite venovali často, u každého z nich som ale našla minimálne jeden či dva ukážky, takéhoto chovania. Vďaka príbehom, ktoré mali s daným predmetom spojené a ktoré tieto predmety vyčleňovali zo skupiny iných predmetov, som tieto predmety našla pomerne ľahko. Získavanie týchto predmetov bolo do veľkej miery závislé práve na sociálnych kontaktoch respondentov, ktoré boli vďaka ich silne rozmanitej činnosti a záujmom dostatočne bohaté. Veľkú rolu určite hrala i rozšírená rodina, ktorá v

prípade, že podporovala životný štýl skúmaných domácností umožňovala mnohé ďalšie možnosti získania tovaru.

Jediná ďalšia položka rozpočtu domácností, ktorú sme zatiaľ neobsiahli by sa dala nazvať “luxusom”. Sem by som zaradila všetky položky domáceho rozpočtu, ktoré nie sú potrebné pre zaistenie základných funkcií domácností ako sú napríklad obydlie a strava. Jasnú hranicu sa tu nebudem pokúšať určovať. Pre záujemcov o hlbšiu debatu na tému luxusu doporučujem knižku Hany Librovej Vlažní a váhaví, ktorá sa definovaniu luxusu podrobne venuje. V tejto práci si vystačíme s prostým pojmom luxus, pod ktorým si každý z čitateľov môže predstaviť svoj vlastný zoznam vecí, ktoré nepovažuje za esenciálne pre život človeka. Môže to byť drahé auto, dovolenka v exotickej krajine či pravidelná návšteva kaderníka. Mnohé z týchto vecí majú pre skúmané domácnosti iný významový rámec než na aký sme zvyknutý. Napríklad drahé športové auto je iste niečo čo potravinovo sebestačný vníma ako luxus, jeho luxus ale spočíva pravdepodobne v jeho funkciách a sociálnych významoch, ktoré ma tento produkt v očiach ostatných. Kde by však potravinovo sebestačný mal možnosť tieto prednosti tohoto luxus využiť? Športové auto nie je schopné plniť pri poľnohospodárskej výrobe žiadnu pre mňa predstaviteľnú funkciu (aj keď kreatívny permakultúrnik by iste na niečo prišiel) a sociálny význam takého vlastníctva je napríklad na samote iste iný než vo veľkomeste. Tým nechcem povedať, že ľudia zaujímajúci sa o dosiahnutie potravinovej sebestačnosti by nemali žiadny záujem takéto auto či iný typ luxusu vlastniť. Racionalita takejto túžby je v prípade ich životných okolností rozdielna od väčšinovej spoločnosti, ktorá by mala pravdepodobne rozdielne možnosti využitia takéhoto luxusu. Dá sa povedať, že moji respondenti vďaka svojmu životnému štýlu do určitej miery vykazovali známky “dobrovoľnej skromnosti” v ich prípade šlo skôr ale o skromnosť praktickú.

Pri otázke zamerujúcej sa na zistenia toho aký luxus si dopriavajú moji respondenti sa mi dostalo veľmi zaujímavých odpovedí. Obvykle ako luxus popisovali čistý vzduch, kvalitnú domácu stravu, možnosť tráviť čas činnosťami na ich pozemku či pri kreatívnej práci. To boli veci, ktoré si v ich očiach ľudia z mesta, teda často z prostredia, ktoré mali naši respondenti možnosť zažiť na vlastnej koži, nemohli dovoliť. Chápanie luxusu bolo silne prepojené s motiváciou, ktorá skúmaných permakultúrnikov viedla k snahe o dosiahnutie potravinovej sebestačnosti a ktorej sa budem venovať v ďalšej kapitole. Tu by som však rada popísala možnosti, získavania luxusných predmetov tak ako som ich predniesla na niekoľkých príkladoch svojim respondentom. Pri ich popise luxusu som často kládla dodatočnú vysvetľujúcu otázku, či v ich rozpočte hraje rolu aj tovar či zážitky, ktoré by považovali za

luxusné ostatný a ako príklad som obvykle uvádzala drahý a značkový tovar alebo netradičné zážitky, akými môže byť exotická dovolenka. Respondenti uvádzali, že toto pojmie “luxusu” im nie je neznáme a že hraje určitú zložku ich rodinného rozpočtu. Manželé J. to komentovali takto “Ale tak určite si dopřejem. Zrovna dnes jsem si třeba koupil 8 kilo čokolády.” Pán B. zase popisoval svoje zkušenosti s dovolenkami, které si mohl dopřát vďaka navrhovaniu permakultúrnych designov, ktoré vyžadovalo jeho prítomnosť v lokácií, pre ktorú navrhoval a o ktoré bol záujem i v zahraničí. Na základe svojej činnosti mohl pobyť dlhšiu dobu v budhistickom centre v Taliansku a dopřat si pracovnú dovolenku na mieste, kam jak popisoval chodili iný návštevníci hľadať klud a relax za nemalý poplatok. Zároveň mal možnosť nahliadnúť do zákulisia tohoto centra. Túto skúsenosť považoval za cennejšiu než možnosť v tomto centre tráviť čas ako platiaci návštevník. Obecne mi všetci respondenti potvrdili, že táto časť ich rozpočtu určite existuje. Ich pojmie a získavanie týchto statkov bolo avšak do veľkej miery ovplyvnené ich celkovým životným štýlom spojeným s dosahovaním potravinovej sebestačnosti.

MOTIVÁCIA K DOSAHOVANIU POTRAVINOVEJ SEBESTAČNOSTI

Jednou z prvých otázok, ktoré som respondentom kládla bolo prečo sa vôbec rozhodli o dosiahnutie potravinovej sebestačnosti usilovať a ako sa k tomu dostali. Príbehy to boli veľmi pestré. Veľkú rolu hrali určite i isté osobné životné okolnosti respondentov, ktoré toto ich rozhodnutie podporili. Nikdo z nich však nevedol, že by sa o potravinovú sebestačnosť snažil iba na základe súhry životných okolností. Obvykle za týmto vedomým rozhodnutím stálo niekoľko faktorov, ktoré boli vzájomne prepojené. Mnoho z nich pred presťahovaním do svojho súčasného obydla zažilo dlhodobé bývanie vo väčších sídlach, ale malo určité skúsenosti i s dlhším pobytom v prírode. V ich rozprávaniach bol silný motív porovnávania “života v meste” a “života v prírode” kam radili svoje vzpomienky na prázdniny u starých rodičov, skautské tábory, svoje cestovateľské skúsenosti, ale často aj vízie takéhoto života predstavené inými osobami či získané z iných zdrojov. Mnoho z nich čerpalo inšpiráciu v beletrii či permakultúrnej alebo ekologickej literatúre, skúsenostiach a životných spôsoboch ľudí s ktorými prišli do kontaktu. Pre iných bola veľkým podnetom návšteva permakultúrneho kurzu či zhladnutie práce iných permakulturistov v zahraničí. Každý z nich pritom zdôrazňoval hlboký vzťah k prírode, ktorý bol iste patrný i pri našich rozhovoroch.

Napriek tomuto vzťahu som nenašla mnoho znakov čiste ekologicky motivovaného jednanía. Iste samozásobiteľstvo je síce vyzdvihované ako životný spôsob s nízkou ekologickou stopou, a to jak autormi z oblasti enviromentalistiky tak z oblasti permakultúry. Pri dosahovaní potravinovej sebestačnosti, ale cielené snížovanie svojej ekologickej stopy nebolo pre žiadneho z mojich respondentov dôležitejšie než iné, veľmi pragmatické súčasti ich života s priamym dopadom na ich domácnosť. To bolo zjavné hlavne pri využívaní rôznych nástrojov a poľnohospodárskych postupov. Pri porovnaní permakultúrneho spôsobu pestovania s monokultúrnym by sa z ekologického hľadiska dalo upozorniť na blízkosť permakultúrneho pestovania neumelým prírodným systémom. Diverzita druhov, vytváranie vhodného prostredia pre život drobných i väčších živočíchov, využívanie lokálnych zdrojov, obnova pôdy, zadržovanie vody, to všetko sú pre životné prostredie priaznivé dôsledky permakultúry. Pokiaľ však vidíme permakulturistu tvoriť napríklad “hadník”¹⁰ jeho zámerom je pravdepodobne prilákanie prirodzených voľne žijúcich predátorov, ktorý mu pomôžu s kontrolou škodcov, v tomto prípade najčastejšie malých hlodavcov, ktorý sú častým problémom mnohých poľnohospodárov. To, že sa týmto krokom zvýši diverzita voľne žijúcich druhov na danom pozemku je vec vítaná, ale svojou funkciou často až druhotná. Domácnosť, ktorá je závislá na vlastnej produkcii potravín a nie je orientovaná na “dobrovoľnú skromnosť” a chce byť potravinovo sebestačná musí venovať značnú časť svojej energie a prostriedkov k zaisteniu svojej obživy.

Tento postoj bol značne výrazný v postojoch našich respondentov voči niektorým ekologickým snaženiam a ekologicky zameraným skupinám v našom prostredí. Napriek tomu, že niektorý z respondentov boli v minulosti samy súčasťou podobných uskupení a snažení, ich súčasný náhľad na problematiku bol do značnej miery silne pragmatický. Vyzdvihovali predovšetkým nereálnosť niektorých idealizovaných predstáv “ekoalarmistov”. Pán Z. to vyjadril takto “Nezapomeň na človeka, bez človeka není ani permakultury, ani prírody, ani sveta, bez človeka není ničeho. Jen naivní ekoalarmisté si myslí, že bez človeka bude na světě krásně, ne nebude, bez človeka nebude ničeho”. Tento náhľad som v drobných náznakoch zachytávala v mnohých popisoch postupov dosahovania potravinovej sebestačnosti spovedaných respondentov. Svoj životný štýl popisovali ako silne orientovaný na prírodu, v používaní jej princípov a produkcie som ale nenašla žiadne výrazné tabu spojené s ochranou prírody. Príroda pre nich nebola nedotknuteľnou modlou, ktorú je treba

¹⁰ Priestor vhodný ako skrýš pre hady a iné drobné živočíchov. Obvykle vytvorený z navrstveného suchého dreva.

chrániť. Vďaka svojmu bezprostrednému spojeniu s jej princípmi na ktorých je závislá ich obživa pristupovali k jej ochrane veľmi striedmo. Pokiaľ bola ich obživa ohrozená škodcami rozhodne dlho nerozmýšľali nad tým, že by ich mali akokoľvek chrániť. Na druhú stranu ich odstránenie nespočívalo v zničení ich habitatu, ale napríklad vytvorenia vhodného habitatu pre ich prirodzených predátorov, či premenenie tohto habitatu na habitat pre ne vhodný za to vhodný pre iné pre nich prospešné druhy. Je len ťažké určiť či je toto chovanie motivované ekologickým snažením či nie a aký je jeho ekologický dopad. To čo by sme v permakultúrnom poľnohospodárstve považovali za ekologické sa do veľkej miery prekrýva s tým čo je pre daného poľnohospodára vysoko racionálnym rozhodnutím. Zjednodušene povedané, v systémoch s vysokým počtom navzájom prepojených prírodných prvkov je pre poľnohospodára jednoduchšie využiť k dosiahnutiu daného cieľa prirodzených princípov prírody než sa proti nim snažiť bojovať razantnými neprirodzenými postupmi. Použitie týchto riešení je možné len v systémoch, ktoré obsahujú málo prvkov, ktoré plnia jasne daný súbor oddelených funkcií a ich celkový dopad je teda ľahko predvídateľný. Škodca ako je hraboš poľný je obvykle likvidovaný za pomoci pesticídov, tieto ale môžu mať vplyv i na zdravie dravcov, ktorý hrabošov lovia a ktorý zároveň plnia aj iné dôležité funkcie v rámci permakultúrnej záhrady. Z tohto pohľadu je použitie pesticídov dlhodobu neudržateľné. Pesticídy by sa museli zaobstarávať neustále a výsledkom by bolo zlikvidovanie rovnováhy celého inak funkčného kolobehu. Pokiaľ si ale na miesto použitia pesticídov zvolíme podporu dravcov napríklad vytvorením prostredia, ktoré pre nich bude výhodné, dosiahneme dlhodobejšieho výsledku, ktorý nebude vyžadovať pravidelné výdaje a nebude mať nezamýšľané dôsledky na iné pre človeka využiteľné prvky daného systému. V tomto by sme teda snaženie našich respondentov mohli označiť ako ekologické.

Na druhú stranu riešenia, ktoré považujeme za ekologické nemusia byť vždy prínosnejšie pokiaľ do rovnice zahrnieme nutnosť čerpania ľudskej energie či času. Túto skutočnosť ilustruje odpoveď pána M. na otázku aké nástroje používa pri získavaní dreva. “No mohol bych použiť sekeru a bylo by to asi víc ekologické než motorovka. Pak bych ale neměl čas na to zasadiť nové stromky. Je to ekologické? Nevím.”

Pri rozhodovaní o svojich postupoch a chovaní teda ekologický aspekt nebol vždy na prvom mieste. Chovanie našich respondentov by asi len málokto označil za neekologické, napriek tomu ich vedomá či nevedomá ochrana prírodného prostredia bola vždy motivovaná určitým ziskom, ktorý z toho spovedaným respondentom plynul. Ich produkcia vlastných potravín nebola síce významne ekologicky motivovaná, ale značne ekologicky uvedomelá. Dalo by sa

povedať, že naši respondenti mysleli ekologicky v rámci prirodzeného procesu zaistovania svojej potravinovej sebestačnosti, ktorá nebola motivovaná iba ekologickými pohnútkami.

Čo ich teda viedlo k rozhodnutiu cieľiť vo svojom živote na potravinovú sebestačnosť? Obvykle to bola snaha o zlepšenie životných podmienok. Toto tvrdenie sa síce môže zdať v rozpore s ekonomickými problémami, ktoré moji respondenti zažívali pri prechode k potravinovej sebestačnosti. Ani jeden z nich však túto ich situáciu ako veľký problém nevnímal. Všetci z nich sa naopak zhodli, že svoj životný spôsob by nemenili, sú šťastný a spokojný so svojou voľbou. U respondentov, ktorý sa zaoberali týmto svojím cieľom kratšiu dobu a nemali ešte ustálené ekonomické či iné zázemie, a kde boli problémy spojené s touto ich voľbou pomerne živé sme síce živo diskutovali o tom ako tieto situácie prežívajú. Obvykle z ich rozprávania ale vyplývalo, že sú na svoje rozhodnutie hrdý a že problémy s tým spojené vlastne očakávali. “Já vnímam problém, jako příležitost hledat to řešení, něco se naučit, získat zkušenost.” popisovala paní E. “Vždy Vás to posune někam dál.”. Všetci ale zmenu svojho životného cielenia popisovali ako veľmi pozitívnu. To iste súviselo s nespokojnosťou, ktorú popisovali v rámci svojho predchádzajúceho života. Pán Z., ktorý vyrastal v malej obci popisoval svoj šok z kvality potravín, ktoré boli dostupné v mestách kde pobýval v období svojich štúdií. Pre neho bol prístup ku kvalitnej strave kľúčovým aspektom jeho rozhodnutia. Pre manželov J. to bolo ich túžba po živote v prírode. Pre paní E. to bola naopak túžba venovať sa naplno svojmu koníčku, ktorým bolo pestovanie zeleniny a bylín a ich ďalšie spracovávanie.

Bez ohľadu na to aké ale boli prvotné impulzy respondentov pre snahu o dosiahnutie potravinovej sebestačnosti, všetci respondenti popisovali i iné zisky, ktoré im z tohto rozhodnutia plynuli. Bolo nimi to čo som vyššie označila za ich pojmie luxus. Z výpovedí mojich respondentov som abstrahovala 3 kategórie, ktoré v našich rozhovoroch opakovane označovali za luxusné. Ich vnímanie luxus bolo pritom definované, tým čoho podľa ich názoru mali nedostatok v životnom spôsobe, ktorým žili predtým, alebo ktorým podľa nich žijú ľudia nezdierajúci ich životné podmienky vyplývajúce z ich aktivít a cieľov. Teda niečo čo vnímali ako vzácnosť pre majoritu spoločnosti.

Prvým z týchto luxusov bola “sloboda”. Sloboda v zmysle možnosti nakladať so svojimi statkami a zdrojmi bez ohľadu na mnohé bežne externe definované požiadavky. Za prejav slobody moji respondenti považovali napríklad možnosť tvoriť si svoj denný rozvrh samostatne a plne podľa svojich predstáv. V ich živote nebolo mnoho nutných aktivít,

ktorých nevykonanie by malo negatívny dopad na ich život. Iste aj ich časový harmonogram bol závislý na externých okolnostiach. Bol však oveľa voľnejší než to s čím mali skúsenosť zo svojho predchádzajúceho života alebo čo pozorovali u svojich známych. Väčšina ich činností nebola stanovená na určitú hodinu, deň či dokonca týždeň. Popis ich “typického dňa” nebol skoro možný. “Ráno vstanu a neviem presne čo budu ten den dělat” popisoval pán B.. Pán J. to zase ilustroval na príklade dňa kedy som s ním viedla rozhovor “Dnes si třeba syn vymyslel takový projekt, že půjdem sbírat odpadky do lesa....tak jsme šli.” Pokiaľ by som napríklad chcela aby mi moji respondenti pomohli zostaviť zoznam ich pravidelných činností, pravdepodobne by sme obsiahli len malú časť ich aktivít. Táto sloboda bola do veľkej miery daná pojmami ich poľnohospodárskej činnosti, ktorá nebola viazaná na plnenie kvót dopredu daných objednávok či požiadavok, ale práve ich spotrebou, ktorú si mohli plne určovať sami. Pán Z. popisoval proces jeho poľnohospodárskych činností na príklade jeho predchádzajúceho záujmu, ktorým bola produkcia mliečnych výrobkov. Priznal, že napriek tomu, že táto činnosť bola výnosná, časom prestala naplňovala jeho predstavy, pretože bola časovo a fyzicky náročná. Prešiel teda na menej náročnú produkcia bravčového mäsa. Takéto zmeny neboli v životoch našich respondentov vôbec výnimočné. Pán J. napríklad mal v pláne používať k orbe svojho pozemku kónskú silu, po určitej chvíli sa tohto svojho cieľa vzdal, keďže mu tento postup neprišiel pre jeho podmienky príliš efektívny. Podobne tomu bolo i u ich pestovateľskej činnosti. Pri popisoch ich plodín boli častými výroky napríklad “No, minulý rok jsme tady měli dýně, ty se nám ale nějak přejedli, takže teď tady budou asi okurky” alebo “No tady jsem měla mít bylinky, nějak sem si ale na to nenašla zatím čas”. Ich produkcia a teda činnosť k nej potrebná bola teda do veľkej miery určená ich vlastnou voľbou. Vďaka diverzifikácii svojich príjmov si mohli dovoliť si pomer svojich činností a ich povahu plne prispôbiť na základe svojich potrieb a predstáv. Načasovanie týchto aktivít, bolo potom závislé predovšetkým na ročných obdobiach, počasí, množstve zrážok a iných poľnohospodárskych faktoroch. Svojich respondentov som požiadala aby sa pokúsili svoj denný rozvrh porovnať s človekom, ktorý pracuje na bežný plný úväzok. Prvým tvrdením, ktorého sa mi obvykle dostalo bolo, že ich činnosti nezahrňujú žiadnu “prácu” keďže všetko robia na základe svojho vlastného rozhodnutia. Za prácu moji respondenti považovali často iba tie aktivity, ktoré robí človek s nechutou či z nutnosti, ako je napríklad každodenné vstávanie do práce a nutnosť odpracovať určitý počet hodín. Pochopenie nemali ani pre monotónnu a jednostrannú činnosť. Ako už som spomínala vyššie ich ekonomické aktivity boli veľmi rozmanité, a nedala sa nakresliť jasná hranica medzi týmito aktivitami a aktivitami, ktoré považovali respondenti za koníčky.

Za určitý aspekt ich slobody by sme mohli označiť aj určitú možnosť selekcie pri príjme informácií. To bolo patrné hlavne u tých respondentov, ktorí žili na samotách a nemali tak priamy prístup k mnohým mediálnym prostriedkom. Ich pobyt v prírode ich oddelil od billboardov, akciových letákov či tlačených týždenníkov. To však neznamená, že nemali prístup k informáciám či spoločenskému daniu. V ich konzumácii informácií bola ale určitá sloboda pri ich výbere. U mnohých našich respondentov som našla pomerne veľkú knižnicu. Tam kde chýbala som často objavila laptopy a dostávala mnoho doporučení na stiahnutie permakultúrnych či iných publikácií. Ich rozhľad o akejkoľvek oblasti ich záujmu bol zarážajúci. Pán M. tento môj postreh komentoval slovami “No to víte ja si treba chci najít informaci o včelaření a zjistím, že mi chybí znalosti z chemie, tak jdu a studuju, tam mě zaujme domácí výroba louhu. *smích* Ono to na sebe všechno navazuje.” Toto jeho objasnenie zároveň odkrýva dôvody úzkeho spojenia medzi potravinovou sebestačnosťou a sebestačnosťou či znalosťou výroby iných produktov či oblasti výroby.

Ďalší z aspektov slobody ako luxusu som objavila u rodín, ktoré mali deti. Tie považovali za veľký prínos, slobodu, ktorú poskytoval pobyt na pomerne veľkom pozemku prírodného rázu, ich ratolestiam. Rodičia popisovali veľkosť a rozmanitosť priestoru ako jednu z hlavných výhod ich voľby takéhoto alternatívneho života. Podobne ako ich rodičia i deti si do veľkej miery tvorili svoj denný rozvrh sami, pričom sa často aktívne zapojovali do aktivít svojich rodičov lebo navrhovali vlastné, s ktorými im rodičia pomáhali. Keďže moji respondenti netrúfali podstatnú časť svojho dňa dochádzaním do zamestnania mohli sa svojim deťom venovať i pri zaisťovaní svojej obživy.

Za ďalší luxus svojho života považovali respondenti “zdravie”, alebo lepšie povedané možnosť žiť zdravým životným štýlom v zdravom životnom prostredí. Najvýraznejšie sa pritom zmieňovali o nezávadnosti svojich potravín a o pomere, ktorý hrala v ich jedálničku čerstvá zelenina, ovocie a v jedálničku mestského človeka chýbajúce bylinky. V rámci tohto popisu často porovnávali svoje potraviny s potravinami zo supermarketu, ktorých pôvod či zloženie prechádza celým komplexným procesom produkcie a prevozu, ktorý je náchylnejší k vznikom rôznych systémových problémov. Spomínané boli pri týchto rozhovoroch aféry s jedovatými látkami v potravinách, postreky plodín či používanie farbív a konzervantov, nedodržovanie predpisov pre nakladanie či prevoz potravín či ich nevhodné skladovanie v rámci distribučnej siete. Potraviny však neboli jediným aspektom ich vnímania luxusu

“zdravia”. Pochvaľovali si i pravidelný pohyb, pobyt v prírode a neopomínali ani psychické zdravie. Všetci z nich sa označovali za šťastných a napriek tomu, že z mnohých popisov ich životov bolo jasné, že zažili i značne neľahké situácie som na nich nepostrehla, že by tomu mohlo byť v skutočnosti inak. Taký výrok je samozrejme veľmi odvážny i pre skúseného psychológa. Toto moje tvrdenie je ale založené predovšetkým na zdrojoch ich radosti, ktoré boli patrné i pri bežnom rozhovore či obhliadke ich pozemku. Často upozorňovali na krásu plodín, prírody, úspechy svojho poľnohospodárstva či inej aktivity, pochvaľovali si počasie či výskyt planej rastliny, s úsmevom mi prehrávali príhody svojich hospodárskych zvierat. Ťažko povedať či bolo ich subjektívne psychické zdravie luxusom, ktoré bolo príčinou alebo následkom ich životného smerovania. Vzhľadom k popisom života respondentov pred týmto rozhodnutím som ale usúdila, že pre týchto konkrétnych jedincov by tento luxus bol v iných podmienkach dostupný oveľa ťažšie.

Poslednú kategóriu luxusu skúmaných osôb som pre nedostatok lepších výrazov označila ako “pokoj”. Týmto pojmom označujem súbor luxusných statkov, ktoré moji respondenti označovali za príčinu zníženia ich stresu či nepokoja. Medzi tieto radili často veľmi abstraktné a ťažko zachytiteľné výhody života v prírode, teda mimo mesto, ale aj čiastočne nezávisle na spoločnosti. Za veľký zdroj pokoja označovali svoju sebestačnosť, ktorá bola zameraná predovšetkým na zaobstaranie potravín, ale postupom času prerastala i do iných oblastí ich života. Tento fakt považovali za ukludňujúci v porovnaní s ľuďmi, ktorý boli svojou existenciou závislí na mnohých spoločenských systémoch produkcie. Tieto videli v porovnaní so svojím životným prístupom, ktorý im umožňoval mať priamy vplyv na svoje zaistenie, ako pomerne krehký. Niektorý z nich v tomto kontexte spomínali na nedostatok tovaru, ktorý zažili v období komunizmu, mladší z nich potom často sklzávali k výpočtu ekonomických kríz, vojnových konfliktov, ktoré mali za príčinu nedostatok tovaru a iným historickým či teoretickým konceptom, ktoré v ich očiach mohli ohroziť napríklad príjem potravy či iné faktory ich života. Ich čiastočná sebestačnosť im poskytovala úľavu v podobe zaistenia ich živobytia v prípade, že by nastali alebo sa opakovali podobné okolnosti. Tieto ich obavy neboli smerované ale len na takéto extrémne situácie. Za možnú príčinu stresu označovali napríklad neistotu zamestnania a teda ekonomickú nestabilitu. “Když jsem pracoval tak jsem se pořád bál, že mě vyhodí, že nebudu mít na nájem. Když jsem byl půl roku nezaměstnaný musel jsem na jídlo chodit k rodičům.” Popisuje svoje skúsenosti z minulosti pán M. a dodáva, že to mu v súčasnej situácii nehrozí. Svoje živobytie si zaistuje

predsa z vlastných zdrojov a na to aby nehladoval nepotrebuje nutne peniaze. Podobnú nechť či vlašný prístup k monetárnemu systému potvrdzovali všetci respondenti. V momente kedy mali pocit, že peniaze nutne nepotrebujú k zaisteniu svojich najzákladnejších potrieb sa cítili istejší. V nevyužívaní monetárneho systému videli pritom určitú cnosť, ktorú im umožnil ich pomerne nezávislý spôsob života.

Niektorý z nich v určitých náznakoch označovali za zdroj stresu i ruch či vyšší počet ľudí na jednom území. Lepšie povedané za luxus a zdroj pokoja označovali ticho, zníženie nutnosti priameho kontaktu z veľkým počtom neznámych osôb a pohodlnosť ich životného štýlu, ktorej príčinou bolo subjektívne vnímané zníženie sociálneho tlaku na ich osoby. Tento ich pocit sa viazal jednak k neblahým skúsenostiam s predchádzajúceho života, ktoré avšak nemuseli mať nijak extrémnu formu. Toto bolo výraznejšie predovšetkým u respondentov, ktorý dosahovali svojej potravinovej sebestačnosti v menšom počte osôb či ako jednotlivci. U domácnosti s deťmi sa pohľad na túto tému značne rozbiehal. Do úvahy pritom respondenti brali nutnosť sociálnych kontaktov, ktoré ale mohli byť pri výchove ich detí dvojsečnou zbraňou, ako popíšem v ďalšej časti práce. Všetci respondenti sa však zhodovali, že ich súčasný životný štýl je z pohľadu luxusu “pokoja” bohatší. Pre popis svojho súčasného života respondenti obvykle používali slova ako “krásny, kľudný, plnohodnotný” naproti tomu svoj predchádzajúci život či život ľudí v mestách, alebo tých ktorý boli potravinovo závislý na komerčnej distribúcii označovali za “stresujúci, neslobodný a bez zmyslu”.

Mnoho z týchto luxusov, ktoré moji respondenti popisovali ležali teda v rovine veľmi subjektívneho hodnotenia. Iné však, ako napríklad istota pôvodu ich potravín, boli prirodzeným a nesporným dôsledkom ich životnej voľby snažiť sa o dosiahnutie potravinovej sebestačnosti.

PREKÁŽKY DOSAHOVANIA POTRAVINOVEJ SEBESTAČNOSTI

Ako som uviedla v predchádzajúcom texte, ani jeden z mojich respondentov nedosahoval plnej potravinovej sebestačnosti. Tento fakt bol do veľkej miery ovplyvnení výberom respondentov, ktorý nejavili známky “dobrovoľnej skromnosti” teda cieleného zníženia spotreby a teda nemožnosťou obsiahnuť ich širokú potravinovú spotrebu iba vlastnými silami. Z praktických dôvodov vlastná produkcia potravín skrátka nemôže poskytnúť celé

spektrum produktov, ktoré sú bežne dostupné v predajniach s potravinami a ktoré obsahujú i tovar u nás nedopestovateľný či taký ktorý sa nedá získať poľnohospodárskou činnosťou. Iste získanie týchto plodín nie je úplne nemožné, ale vyžadovalo by veľmi nákladné vytváranie mikroklím, ktoré tieto plodiny vyžadujú. Je možné namietnuť, že naši predkovia si vystačili dlhé stáročia bez globálneho trhu z potravinami. Takých respondentov by sme ale dnes len ťažko mohli označiť za konzumentov, ktorý svoju spotrebu cielene neobmedzili. Český statistický úrad napríklad uvádza, že priemerná spotreba tropického a subtropického ovocia, teda takého, ktoré sa u nás nedá pestovať bez vytvorenia umelého prostredia, sa v rokoch 1995 až 2013 pohybovala v rozmedzí hodnôt 26,7 kilogramu na osobu až 37,3 kilogramu na osobu za rok. Tí jedinci, ktorý v dnešnej dobe nekonzumujú tropické a subtropické ovocie akými sú napríklad banány, pomaranče či mandarínky by podľa môjho úsudku nesplňovali požiadavky, ktoré som si položila pri výbere mojich respondentov. Je teda nemožné aby niektorý z nich dosiahol absolútnej potravinovej sebestačnosti bez toho aby obmedzil svoju spotrebu potravín. I v prípade, že by sme na našom území nedopestovateľné potraviny z ich jedálneho lístku vylúčili, ich úplnej potravinovej sebestačnosti by bránila poľnohospodárska nedostupnosť jednej zo základných zložiek našej potravy, ktorou je soľ. Do akej miery je teda možné dosiahnuť potravinovej sebestačnosti? Plnohodnotné zodpovedanie otázky presahuje možnosti výskumnej metódy, ktorú som si stanovila. Zaujímavým údajom môže byť ale percento potravinovej sebestačnosti, ktoré si v rámci svojich vlastných potrieb zostavil jeden z mojich respondentov. Tento respondent, ktorý sa o potravinovú sebestačnosť snažil približne 20 rokov, čo bolo najdlhšie obdobie takejto snahy v mojom vybranom súbore. Na základe súpisu potravín, ktoré produkovala a konzumovala jeho domácnosť stanovil svoju potravinovú sebestačnosť na 80 percent. Pre výpočet teda použil podobného postupu, aký som navrhovala na začiatku. Zdôraznil ale pritom, že na možnosť dosiahnutia čo najvyššej potravinovej sebestačnosti mali vplyv i iné faktory než len poľnohospodárska dostupnosť jednotlivých plodín.

Naši respondenti popisovali celú radu problémov dosahovaní potravinovej sebestačnosti. Tieto obvykle vyplývali z neštandardnosti ich cieľa v rámci majoritnej spoločnosti, teda z ich "alternatívneho" spôsobu života ako celku. S istými problémami sa pritom určite stretne akákoľvek skupina ľudí, ktorá sa dá označiť za alternatívnu. Či už je to kvôli konzumácii potravín, spôsobu odievania či chovania, náboženstvu, politickému presvedčeniu, predpokladať, že sa akékoľvek názorové minority nestretnú z bigotným chovaním či obmedzením zo strany svojho okolia je predstava značne nepravdepodobná. Iste problémy v

tomto smere popisovali i moji respondenti “No tchýně si myslí, že žijeme jak cikáni. Moc se jí to nelíbí.” Popisoval pán B.. “Ve vesnici jsme za podivíny, ale jak zjistili, že nic špatného neděláme tak to přestali řešit. My s nima moc do kontaktu nepřijdeme” bola odpoveď pána M. Tieto popisy však boli v rozprávaniach mojich respondentov značne potlačené. Mnoho z nich takéto reakcie okolia bralo ako prirodzený dôsledok ich voľby. Ani jeden z respondentov si pritom nedokázal vybaviť situáciu, kedy by mu tento prístup okolia bránil v dosahovaní potravinovej sebestačnosti či mu spôsoboval iné problémy pri jeho iných aktivitách. Napriek tomu sme sa ale v ich rozprávaniach stretli s príbehmi, ktoré popisovali isté systémové prekážky, ktoré im kládlo do cesty ich okolie. To či boli zavinené ich alternatívnosťou alebo nie, bolo však len veľmi ťažké posúdiť. “No s nějakými problémy jsme se setkali. Máme tady souseda co nás nahlásil úřadům a ty sem pak přišli na kontrolu”...”vysadil jsem kolo cesty stromy a on to nahlásil jako, že tam tvořím les”...”když ale přišli já jim řekl, že tam les rozhodně nechci”...”když odcházeli tak mi ještě přáli aby mi to hezky rostlo”. Podobné sťažnosti na ich poľnohospodárske aktivity popisovali i iní respondenti. Tieto sťažnosti boli obvykle spojené s krajinnými úpravami, ktoré na svojich pozemkoch urobili. “No oni na to nejsou zvyklý”...”Podívejte já tady mám záhon, ale oni vidí jen, že je to zarostlé a že se o to jako nestarám. Starám, ale po svém.” Podoba poľnohospodárstva mojich respondentov teda bola sporná predovšetkým svojou podobou, ktorá bola na prví pohľad odlišná hlavne tam kde ich pozemky mali hranice s inými poľnohospodármi či menšími súkromnými záhradkami. Sťažnosti sa pritom netýkali len domnelej zanedbanosti daného územia. Poľnohospodári a záhradkári, ktorý na svojom území mali prevážne monokultúrne spoločenstvá boli permakultúrnou podobou územia mojich respondentov do určitej miery ohrozený. Monokultúra trávnikov, ktorá je bežná na mnohých záhradkách, je v prípade, že susedí s permakultúrou plnou rôznorodých rastlín, ohrozená tým, že stratí svoj monokultúrny, často prácne vydobytý, charakter. Monokultúra je jednoduchšie udržateľná pokiaľ v jej okolí nie sú rastliny, ktoré by mohli zvýšiť diverzitu druhov na danom území.

Naopak respondenti, ktorý žili obklopený lesom či dokonca chráneným územím museli svoju činnosť v rámci tohto prostredia koordinovať s prísnyimi požiadavkami na ochranu miestnych ekosystémov. Permakultúrne systémy sú z pohľadu našich respondentov pre ochranu prírodného prostredia iste prínosnejšie než záhradkárске monokultúry, ktorých výskyt v chránených územiach som mala možnosť overiť pri svojich návštevách. Podobný pohľad však mnohokrát nezdierajú miestne úrady, ktoré zdieľali nedôverčivý postoj voči aktivitám domácností cieľiacich na potravinovú sebestačnosť. Túto problematiku mi asi najlepšie

osvetlil pán B., ktorý sa venuje i navrhovaní projektov súvisiacich s obnovou či úpravou mnohých krajinných prvkov. Vďaka svojím hlbokým znalostiam schvaľovacích postupov a tvorby podobných projektov sa do konfliktu so štátnou správou príliš nedostal. Jeho stratégie dosahovania tejto nekonfliktnosti však neboli vždy úplne legitímne. Podľa jeho názoru sa potreby krajiny vždy nezhodovali s predstavami úradov. Jak tvrdil i on musel “občas zafaulovať” alebo “býť v šede zóně”. Podobný postup, teda obchádzanie rôznych nariadení či predpisov sme našli i u mnohých iných respondentov. “ Tenhle strom prostě nemám právo setnout i když je na mém pozemku. Na to je předpis, že ten strom musí mít určitý obvod a když má víc, tak na to potřebujete schválení” tvrdil mi pán J. Tento konkrétny strom pritom svojou nestabilitou ohrozoval blízke hospodárske budovy. Pri mojej druhej návšteve pána J. som sa dozvedela, že časť jeho budov bola následkom pádu týchto stromov, ktoré zapríčinila silná búrka, poškodená. Pán J. tento fakt komentoval prehlásením, že posledný zo skupiny stromov, ktorý búrku ustál, ale stále ohrozoval jeho budovy, asi spadne sám od seba budúcu sobotu, kedy mu s tým príde pomôcť jeho syn.

Pomerne bežnou stratégiou domácností, ktoré sa snažili dosiahnuť potravinovej sebestačnosti bolo riadiť sa v niektorých prípadoch konkrétnymi potrebami svojej poľnohospodárskej činnosti, radšej než dodržiavať množstva zákazov, ktorá ich v tejto činnosti obmedzovali. Nesúladiť ich činnosti a predstáv verejnej správy im pritom hrozil nemalou pokutou či inými nepríjemnými následkami. Túto skutočnosť obvykle riešili dopredu pripraveným riešením takejto situácie. V niektorých prípadoch spoliehali na nemožnosť uplatnenia daného postihu či nedokázateľnosti úmyslu. Pán M. si napríklad na svojom pozemku posadil plodinu, ktorá je považovaná za invazívnu, ako mi však vysvetľoval, to že táto rastlina nevyrástla na danom území bez jeho pričinenia by bolo len ťažko preukázateľné. Iný z respondentov zdôrazňoval, že ich činnosť je pre prírodu prospešná čo často dokladali dokumentáciou stavu ich pozemkov pred ich príchodom. Verili, že pokiaľ by nastal nejaký problém boli by schopný svoju činnosť obhájiť, vzhľadom k možnosti odvolania sa na európsky Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd. K takémuto obhajovaniu ale do tej doby nemusel pristúpiť žiaden z respondentov, a obvykle vyriešili konfliktné situácie bez toho aby museli na svojej činnosti niečo meniť. To však nemenilo nič na tom, že legislatívu pokladali za nedostatočnú a neschopnú postihnúť špecifiká ich stratégií produkcie potravín a iných z toho plynúcich aspektov ich života.

Aj keď teda existovala možnosť jak hospodáriť na ich vlastnom pozemku podľa ich predstáv, mnohý z nich sa cítili obmedzený množstvom legislatívnych predpisov, ktoré sa na nich a ich

činnosti vzťahovali. Tieto obmedzenia nevnímali len vzhľadom k svojej poľnohospodárskej činnosti, ale aj vzhľadom k podobe ich domácnosti z toho vyplývajúcich. Jedna z rodín, čelila napríklad udaniu vzhľadom k nedostatočnej starostlivosti o svoje deti. Ako mi povedali v priebehu nášho rozhovoru toto udanie, nemalo síce žiadne priame následky, keďže sa ukázalo ako nepodložené, malo ale dopad na spôsob ich života. Od tej doby kládli dôraz na to aby ich deti “žili čo najviac normálne”. Podobné stratégie mi popisovali i iné rodiny z deťmi. U každej z nich bola zjavná aktívna snaha o to aby ich deti žili čo “najnormálnejším životom”. Táto snaha nevyvierala ale iba z obavy pred možným postihom, ale i z uvedomenia si neštandardnosti svojho životného spôsobu, ktorý by mohol mať následky na život ich potomkov. Paní E. popisovala istú nerovnováhu medzi tým akým životom žili a tým s čím sa deti stretli mimo domov, predovšetkým v škole. Príchod detí do ich rodiny tak pozmenil ich snahu o plnú potravinovú sebestačnosť hlavne tým, že znížili zo svojich nárokov na jej dosiahnutie a častejšie kupovali i potraviny, ktoré nutne nepotrebovali, ale ktoré preferovali ich deti. “No já se jim snažím dávat těch sladkostí co nejníň, jsem na ten cukr taková přísnější”....”Teď když je starší už ve škole, tak je to těžší.”. Medzi takéto potraviny patrili predovšetkým sladkosti a iné potraviny, ktorých spotrebu vnímali ako súčasť sociálnych vzťahov, ktoré si vytvárali mimo domov. Ich snaha o dosiahnutie potravinovej sebestačnosti bola teda do určitej miery ovplyvnená i ich snahou nevyčleňovať svoje deti, dôsledkami ich rozhodnutia, z bežnej sociálnej interakcie spojenej s jedlom. Deti pritom ovplyvňovali ich sebestačnosť i v iných oblastiach spotreby. Prenášanie svojej praktickej skromnosti na svoje potomstvo totižto vnímali ako potencionálnu cestu ako im tento životný štýl môžu znechutiť.

ZHRNUTIE ZISTENÍ A ZÁVER

Tato prípadová štúdia jasne odhalila, že napriek tomu, že sa environmentálne sociologické skúmanie nezameriava na individuálnu produkciu ako jednu z možných odpovedí ekologických problémov, je tento prístup živý v podobe rodín a jednotlivcov, ktorý sa rozhodli dosahovať potravinovej sebestačnosti a v permakultúrnych ideách, ku ktorému svoje snaženie vzťahujú. Permakultura, ktorá bola referenčným rámcom i inšpiráciou pre praktické snaženie mojich respondentov, je pritom široký pojem vzťahujúci sa k postupom dosahujúcich trvale udržateľného poľnohospodárstva, ale aj širšie pojmá celkovej trvale

udržateľnej kultúry. Za zdroj permakultúrneho vedenia potom môžeme označiť všetky zdroje informácií, ktoré smerujú vo svojom praktickom využití k týmto ideálom. Tie boli i hlavným teoretickým zázemím pre pochopenia a tvorbu hypotéz ohľadne podoby dosahovania potravinovej sebestačnosti v praxi mojimi respondentmi. Moji respondenti, vybraný na základe referenčného doporučenia a mnou stanovených kritérií, boli touto svojou voľbou o dosahovanie potravinovej sebestačnosti ovplyvnený vo viacerých oblastiach svojho života. Ich životný štýl sa líši od majoritnej populácie závislej na komplexnom systéme priemyselne a monokultúrne zameranej potravinovej produkcie. Všetci z mojich respondentov žili, kvôli vysokým poľnohospodárskym nárokom ich snahy, v domácnostiach či lepšie povedané hospodárstvach prispôsobených dosiahnutiu tohto cieľa. Dosiahnutie funkčného systému produkcie potravín po nich pritom vyžadovalo značné investície svojich zdrojov, predovšetkým času, intelektu, manuálnej práce ale i financií.

Podoba ich hospodárstiev vykazovala napriek vysokej odlišnosti ich špecifických nárokov na potravinovú produkciu značnú podobnosť. Priamym pozorovaním a rozhovormi s respondentmi som bola schopná potvrdiť schematické rozdelenie ich hospodárstiev na jednotlivé zóny, plniace svoje špecifické funkcie, tak ako ich popisuje permakultúrna literatúra. Ich hospodárstva boli špecifické mnohoúrovňovou funkcií jednotlivých prvkov a ich komplexným vzájomným prepojením. Dosiahnutie úplnej potravinovej sebestačnosti bez určitého obmedzenia spotreby mojich respondentov sa ukázalo ako nerealistické. To predovšetkým kvôli nemožnosti dopestovať bežné zložky ich jedálneho lístka v našich podmienkach či ich získať samovýrobou. Na druhú stranu bol vďaka systému ich hospodárenia ich jedálne lístky obohatené o neštandardné zdroje príjmu potravy kam patrili predovšetkým voľne rastúce plodiny. Ich snaha o potravinovú sebestačnosť sa prejavila i v kreativite využívania bežne dostupných plodín, ktoré boli spracovávané postupmi, ktoré zaisťovali ich vyššiu rozmanitosť či dlhšiu trvanlivosť.

Keďže ich snaženie vyžadovalo presunutie do menej osídlených oblastí a mnoho času stráveného zaisťovaním potravy, nebola ich činnosť zlučiteľná s prácou na plný úväzok a teda ani stabilným finančným príjmom. Svoje financie získavali najčastejšie prácou, ktorá priamo súvisela s dosahovaním ich potravinovej sebestačnosti, alebo bola s touto ich snahou zlučiteľná. Ich nutnosť využívania finančných prostriedkov bola ale ich životným štýlom ovplyvnená i v podobe zaistenia iných než potravinových zdrojov. Typickým znakom pre potravinovo sebestačných bolo i kreatívne využívanie predmetov a zdrojov, ktoré mohli získať bez vynaloženia finančných prostriedkov. Ich celková spotreba teda bola napriek

tomu, že nebola orientovaná “dobrovoľnou skromnosťou” čiastočne obmedzená skromnosťou, ktorá bola orientovaná na praktičnosť a racionalitu ich spotreby v rámci ich životov.

Ako motiváciu k dobrovoľnému zvoleniu cielenia na potravinovú sebestačnosť označovali predovšetkým cielené zlepšenie svojich životných podmienok, ktoré boli závislé na prostredí v ktorom žili a ktorý im neposkytoval pre nich hodnotné luxusy akými pre nich boli sloboda, zdravie a pokoj. Ekologická motivácia ich snaženia bola pritom často zhodná s ich snažením o dosiahnutie potravinovej sebestačnosti. To čo by sme v permakultúrnom poľnohospodárstve považovali za ekologické sa totižto do veľkej miery prekrýva s tým čo je pre daného poľnohospodára vysoko racionálnym rozhodnutím.

Pri svojom snažení narážali však i na iné než praktické prekážky. Ich alternatívny životný štýl a podoba produkcie potravín ich sociálne odlišuje od väčšinovej spoločnosti. To vyústilo v drobné konflikty záujmov jak na individuálnej tak právnej úrovni. Ich permakultúrne aktivity sú napriek svojej orientácii na trvalú udržateľnosť často v rozpore s nariadeniami a zákazmi, ktoré sú uplatňované na poľnohospodársku činnosť a ktoré majú za účel paradoxne ochranu životného prostredia a prírodných zdrojov. Najväčšou prekážkou v ich snažení im teda bola nedostatočnosť legislatívy k uchopeniu ich životného štýlu a poľnohospodárskych aktivít.

LITERATÚRA:

BELL, Graham, 2005. The Permaculture Way: Practical Steps to Create a Self-Sustaining World. Chelsea Green Publishing. 239 s.

BURNETT, Graham, 2008. Permaculture: A Beginners Guide. Spiralseed. 88 s.

GALE, Dale. Permaculture: Permanent agriculture. Ecological Design Association Information Sheet.

HACHEN, David S, 2001. *Sociology in action: cases for critical and sociological thinking*. Thousand Oaks: Pine Forge Press, 335 s. ISBN 0-7619-8663-4.

HEMENWAY, Toby, 2009. *Gaia's Garden: A Guide to Home-Scale Permaculture*. Chelsea Green Publishing. 328 s. ISBN 978-1-60358-029-8.

HENDL, Jan, 2005. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Vyd. 1. Praha: Portál, 407 s. ISBN 80-7367-040-2.

LIBROVÁ, Hana, 2003. *Vlažní a váhaví: (kapitoly o ekologickém luxusu)*. Vyd. 1. Brno: Doplněk, 319 s. ISBN 80-7239-149-6.

MEDERLY, Peter a NOVÁČEK, Pavel, 1996. *Strategie udržitelného rozvoje*. 1. vyd. Praha: G plus G, 196 s. ISBN 80-901896-2-6.

MOLLISON, Bill, 1991. *Introduction to permaculture*. Tasmania, Australia: Tagari.

O Akademii - Akademie soběstačnosti, 2014, dostupné z: <http://www.akademiesobestacnosti.cz/about.php>>. [20.6.2015].

PIMENTEL, David, a PIMENTEL, Marcia, 2003. Sustainability of meat-based and plant-based diets and the environment. *The American journal of clinical nutrition*, 78(3): 660-663.

PŘIKRYL, Luděk, 2010. *Zahradkářova čítanka: Biodynamické pěstování zeleniny a ovoce*. Hranice: Fabula, 262 s. ISBN 978-80-86600-69-7.

STRAŠKRABA, Milan, 1999. Teoretická ekologie jako základ setrvalého vývoje ČR. In: Česká společnost na konci tisíciletí. Konference pořádaná Fakultou sociálních věd UK ... v rámci oslav 650. výročí založení Univerzity Karlovy. [Díl] 2. Praha: Karolinum, s. 225 - 235. ISBN 80-7184-825-5

UNCTAD, 2013. [Trade and Environment Review 2013](http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/ditcted2012d3_en.pdf): Wake Up Before It Is Too Late. United Nations Conference on Trade and Development. Geneva, dostupné z: http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/ditcted2012d3_en.pdf. [17.5.2015].